

T.C.

SAĞLIK BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİ
GÜLHANE SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**ÇOCUKLARIN RESİM ANALİZİ YÖNTEMİYLE
KORONAVİRÜS SALGININA YÖNELİK ALGILARININ
BELİRLENMESİ**

EZGİ NUR KAÇAL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Dilek YILDIZ

**ÇOCUK SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI HEMŞİRELİĞİ ANABİLİM DALI
ÇOCUK SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI HEMŞİRELİĞİ PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMMUZ / 2023

TEZ KABUL ONAYI

BEYAN

Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Bu çalışmamın kendi tez çalışmam olduğunu,
- Tez içerisinde kullandığım verileri, bilgileri, akademik ve etik kurallar doğrultusunda elde ettiğimi,
- Kullandığım bilgi, belge ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına göre sunduğumu,
- Çalışmada yararlandığım bilgilerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Mevcut tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını,
- Çalışmada kullanılan verilerde bir değişiklik yapmadığımı bildirir, aksi durumda doğacak tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ezgi Nur KAÇAL

31/07/2023

ÇOCUKLARIN RESİM ANALİZİ YÖNTEMİYLE KORONAVİRÜS SALGININA YÖNELİK ALGILARININ BELİRLENMESİ

(Yüksek Lisans Tezi) Ezgi Nur KAÇAL

SAĞLIK BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİ GÜLHANE SAĞLIK BİLİMLERİ
ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2023

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada 7-9 yaş arasındaki çocukların koronavirüs salgınına yönelik algılarını resim analizi yöntemiyle değerlendirmek amaçlanmıştır.

Gereç ve Yöntem: Araştırma sanat temelli nitel özellikte bir araştırmadır. Nitel veri toplama ve değerlendirme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, Sinop ilinde Kasım 2022-Şubat 2023 tarihleri arasında ilkokulda eğitim öğretim gören 7-9 yaş aralığındaki çocuklarla gerçekleştirilmiştir. Veriler, koronavirüs salgınının kontrol altına alındığı, kısıtlamaların kalktığı ve aşılama sona gelindiği dönemde yapılmıştır. Çocuklara “Koronavirüsün resmini çizmeni istiyorum” yönergesi ile resim yapmaları, daha sonra resimlerini anlatmaları istenmiştir. Çocuklar 10’ar kişilik gruplara ayrılarak her bir çocuğun veri toplama dosyası oluşturulmuştur. Çocukların resimleri Ç1,Ç2,Ç3.....Ç32 şeklinde verilen kodlarla ifade edilmiştir. Her bir çocuk için tanıtıcı bilgi formu doldurulmuş, resmini tamamlayan çocukla resim hakkında görüşülmüş ve kayıt altına alınmıştır. Çalışma uzman görüşü alınarak, veri doygunluğuna ulaşıldığına karar verilen 32 resim ile sonlandırılmıştır.

Bulgular: Çocukların 18’i kız 14’ü erkek cinsiyettedir. Çocukların koronavirüs salgınına yönelik yaptıkları resimler ve ifadelerinden; tehlikeli/güvensiz alan algısı, baş edebilme/kontrol edebilme isteği, kontrol kaybı, olumsuz duygular, değişen dünya ve ortak insanlık deneyimi olmak üzere toplamda altı adet tema ortaya çıkmıştır. Bu temalara yönelik resimlerde yer alan detaylara bakıldığında en fazla

virüs sembolünün çizildiği, daha sonra hastane, ambulans, sedye, kendini koruyan insanlar (maske, kolonya, dezenfektan sprey vb), değişen yaşam şekillerinin çizimi görülmektedir. Çocukların resimlerinde üzgün ifade figürlerine yer verdiği ve virüsü abartılı olarak büyük çizdiği görülmüştür. Bunun yanı sıra çocukların en çok kırmızı, siyah, kahverengi, mor renkleri de yoğun olarak kullanmışlardır.

Sonuç: Çocukların hala koronavirüs salgınına karşı bir risk algısı taşıdığı ve bu algının normalleşme sürecinde bile devam ettiği belirlenmiştir. Çocukların resimlerinde ve ifadelerinde pandemide alınan önlemlerin farkında olduğu görülmüş ve resimlerde bu önlemlere dair detaylar bulunmuştur. Evde kalmak, kısıtlamalara uyum sağlamak gibi zorluklarla baş etme becerilerine odaklandıkları ve salgının dünya çapındaki etkilerini anladıkları resimlerde ve ifadelerinde gözlemlenmiştir. Resim çizdirme gibi teknikler, çocuklarla sağlıklı iletişimi kolaylaştırarak salgını ve etkilerini tartışma sürecine yardımcı olmaktadır. Çocukların koronavirüs salgınına yönelik algılarının belirlenmesi, kriz yönetimi için gerekli önlemlerin alınmasını, çocukların baş edebilme becerilerinin geliştirilmesini ve dezavantajlı gruptaki çocukların ihtiyaçlarının tespit edilmesini sağlamak için önemlidir. Pandemi döneminde çocuk sağlığını koruma ve geliştirme konusunda çalışan çocuk hemşirelerinin görev ve sorumluluklarını bilmesinin önemini ve çocuklarla terapötik oyun ve terapötik iletişim tekniklerinin kullanması ve bu konuda eğitimlerle kendilerini geliştirmesi önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Covid-19, pandemi, resim, çocuk hemşireliği

DETERMINING CHILDREN'S PERCEPTIONS OF THE CORONAVIRUS EPIDEMIC BY PICTURE ANALYSIS METHOD

(Master's Thesis)

Ezgi Nur KAÇAL

UNIVERSITY OF HEALTH SCIENCES GÜLHANE INSTITUTE OF
HEALTH SCIENCES

July 2023

ABSTRACT

Purpose: In this study, it was aimed to evaluate the perceptions of children between the ages of 7 and 9 regarding the coronavirus epidemic using the picture analysis method.

Materials and Methods: The research is an art-based qualitative research. Qualitative data collection and evaluation method was used. The research was carried out with children aged 7-9 who were studying at primary school in Sinop province between November 2022 and February 2023. The data were made during the period when the coronavirus epidemic was under control, restrictions were lifted and vaccination was ended. The children were asked to paint with the instruction "I want you to draw a picture of the coronavirus" and then to describe their pictures. The children were divided into groups of 10 and each child's data collection file was created. The pictures of the children were expressed with the codes given as C1, C2, C3.....C32. An introductory information form was filled for each child, the child who completed the picture was interviewed about the picture and it was recorded. The study was concluded with 32 images, which were decided to reach data saturation by taking expert opinion.

Results: 18 of the children are girls and 14 of them are boys. From the pictures and expressions of the children about the coronavirus epidemic; A total of six themes emerged: the perception of dangerous/unsafe space, the desire to cope/control, loss of control, negative emotions, the changing world and the common human experience.

When we look at the details in the pictures for these themes, it is seen that the most virus symbols are drawn, followed by the hospital, ambulance, stretcher, self-protecting people (mask, cologne, disinfectant spray, etc.), changing lifestyles. It was seen that the children included sad expression figures in their pictures and drew the virus exaggeratedly. In addition, children mostly used red, black, brown and purple colors intensively.

Conclusion: It has been determined that children still have a risk perception against the coronavirus epidemic and this perception continues even during the normalization process. In the pictures and expressions of the children, it was seen that they were aware of the measures taken during the pandemic, and the details of these measures were found in the pictures. It has been observed in their pictures and expressions that they focus on their ability to cope with challenges such as staying at home, adapting to restrictions, and understanding the worldwide impact of the epidemic. Techniques such as drawing pictures facilitate healthy communication with children and help the process of discussing the epidemic and its effects. Determining children's perceptions of the coronavirus epidemic is important to ensure that necessary measures are taken for crisis management, to develop children's coping skills, and to identify the needs of children in disadvantaged groups. During the pandemic period, it is important that pediatric nurses working on protecting and improving child health know the importance of knowing their duties and responsibilities, using therapeutic play and therapeutic communication techniques with children and improving themselves with training on this subject.

Keywords: Child, Covid-19, pandemic, picture, child nursing

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitimim boyunca, bilgi birikimi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, yaşadığım sorunların çözümlenmesinde emeğini ve danışmanlığını esirgemeyen, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Hemşirelik Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Ana Bilim Dalı Başkanı ve çok değerli danışman Hocam Prof. Dr. Dilek YILDIZ' a;

Tez savunmama katılarak, yaptığı değerli bilimsel katkılarla tezimin son haline gelmesinde çok emeği olan değerli Hocam Doç. Dr. Oya Sevcan ORAK' a;

Tecrübeleriyle yüksek lisans eğitimim boyunca bana destek olan değerli Hocalarım Doç. Dr. Berna Eren FİDANCI, Dr. Öğretim Üyesi Derya SULUHAN, Dr. Öğretim Üyesi Dilek KONUKBAY' a ;

Yaşamımın her bölümünde, her anımda beni hep destekleyen başta annem olmak üzere aileme;

Beni her zaman motive eden, ilham kaynağım, kardeşim Esin KAÇAL' a;

Bana inanan, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca hep desteğini üzerimde hissettiğim, sevgili nişanlım Tunahan ERYİĞİT'e;

Tüm bu süreçte, bana yardımcı olan, enerjimi yükselten, beni motive eden ismini saymadığım tüm sevdiklerime,

Sevgi, saygı ve teşekkürlerimi sunarım

Ezgi Nur KAÇAL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER	ix
ÇİZELGELER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ ve AMAÇ	1
2. GENEL BİLGİLER	3
2.1. ÇOCUK KAVRAMI.....	3
2.2. KORONAVİRÜSÜN ÇOCUK SAĞLIĞI ve YAŞAMINA ETKİSİ	3
2.3. ÇOCUK VE RESİM	5
2.4. ÇOCUK RESİMLERİNİN GELİŞİM BASAMAKLARI	5
2.4.1. Karalama Dönemi (2-4 yaş) (Scribbling).....	6
2.4.2. Şema Öncesi Dönem (4-7 yaş) (Preschematic).....	7
2.4.3. Şematik Dönem (7-9 yaş) (Schematic)	7
2.4.4. Gerçekçilik Dönemi (9-11 yaş) (Realism)	8
2.4.5 Görünürde Doğalcılık (Mantık) Dönemi (11-13 yaş) (Pseudo-Naturalistic)	9
2.5. ÇOCUK RESİMLERİNİN İNCELENMESİNİN TARİHÇESİ	9
2.6. RESİM ANALİZİ SÜRECİNDE DİKKAT EDİLECEK NOKTALAR	9
2.7. ÇOCUK HEMŞİRELİĞİ UYGULAMALARINDA SANAT TEMELLİ YAKLAŞIMLAR.....	10
3. GEREÇ VE YÖNTEM	13
3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	13
3.2. ARAŞTIRMANIN TASARIMI	13
3.3. ARAŞTIRMA SORULARI	13
3.4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ, ÖRNEKLEMİ YERİ VE ZAMANI	13
3.5. VERİ TOPLAMA ARACI.....	14
3.6. VERİLERİN TOPLANMASI	14

3.7. VERİLERİN ANALİZİ.....	16
3.8. ARAŞTIRMANIN GEÇERLİK GÜVENİRLİĞİ.....	16
3.9. ETİK İZİNLER	17
3.10. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	17
3.11. ARAŞTIRMAYA DAHİL OLMA KRİTERLERİ	17
3.12. ARAŞTIRMADAN ÇIKARILMA KRİTERLERİ.....	18
4. BULGULAR	19
4.1. TEHLİKELİ/GÜVENSİZ ALAN ALGISI.....	21
4.2. DEĞİŞEN DÜNYA ALGISI	22
4.3. KONTROL KAYBI ALGISI.....	23
4.4. KONTROL/BAŞ EDEBİLME İSTEĞİ	24
4.5. ORTAK İNSANLIK DENEYİMİ ALGISI	26
4.6. OLUMSUZ DUYGULAR TEMASI	27
5. TARTIŞMA.....	29
6. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	35
6.1. SONUÇ	35
6.2. ÖNERİLER	37
7. KAYNAKLAR	39
8. EKLER.....	45
EK 1: RESİM ANALİZLERİ.....	45
EK 2 ETİK KURUL İZİN KARARI	63
EK 3: EBEVEYN GÖNÜLLÜ ONAM FORMU	64
EK 4: ÇOCUK TANITICI FORMU	65
EK 5: YARI YAPILANDIRILMIŞ ÇOCUK GÖRÜŞME FORMU.....	66
EK 6: MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ İZNİ	67
EK 7: ÇOCUK RESİMLERİ ANALİZİ UYGULAYICI SERTİFİKASI	68
EK 8: ONLINE NİTEL ARAŞTIRMA KURSU	69
9. ÖZGEÇMİŞ	70

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 3.1. Çocukların Sosyodemografik Özellikleri	19
Çizelge 3.2 Çocuk Resimlerinin Projektif Değerlendirilmesine Yönelik Bulgular ...	20

RESİM LİSTESİ

Resim 4.1. Tehlikeli/Güvensiz Alan Algısına Yönelik Örnekler	21
Resim 4.2. Değişen Dünya Algısına Yönelik Örnekler	22
Resim 4.3. Kontrol Kaybı Algısına Yönelik Örnekler.....	24
Resim 4.4. Kontrol/Baş Edebilme İsteği Algısına Yönelik Örnekler	25
Resim 4.5. Ortak İnsanlık Deneyimi Algısına Yönelik Örnekler	26
Resim 4.6. Olumsuz Duygular Algısına Yönelik Örnekler	27

KISALTMALAR

- CDC** : Hastalık Koruma ve Korunma Merkezleri (Centers for Disease Control and Prevention)
- DSÖ** : Dünya Sağlık Örgütü
- ICN** : Uluslararası Hemşireler Konseyi (International Council of Nurses)
- COVID-19** : Koronavirüs 2 (SARS-CoV-2).

1. GİRİŞ ve AMAÇ

Literatür uzun bir süredir “Çocukların yalnızca “toplumsal yaşamın pasif özneleri” değil, kendi sosyal yaşamlarının, çevrelerindeki ve içinde yaşadıkları toplumların yaşamlarının inşasında ve belirlenmesinde aktif olarak görülmesi gerektiğini” belirtmektedir (1). Çocuklar koronavirüs pandemisinden en çok etkilenen gruptur. İlk pediatrik kritik hasta Wuhan Çocuk Hastanesi Yoğun Bakım Bölümü’nden bildirilmiştir (2). Çocuklar erişkinlere göre koronavirüse yakalanmaya daha az yatkın görünseler de (2), çocukların strese ve travmaya daha duyarlı olmaları, dayanıklılık ve baş etme mekanizmalarının zorlayıcılığı (6), onları psikolojik açıdan daha hassas bir duruma getirir (3). Dolayısıyla pandeminin çocukları nasıl etkilediğine yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır. Çocuklar akranlarından, öğretmenlerinden, ailelerinden ve topluluk ağlarından uzun süreli bir fiziksel izolasyon durumu yaşamışlardır (4). Pandemiye bağlı uzun süreli izolasyonun çocuklarda yüksek strese ve psikolojik sonuçlara neden olduğu görülmüştür (5). Koronavirüs salgını, okullardaki aksamalar, izolasyonlar dünyanın her yerindeki çocukların ve ailelerinin yaşamlarını etkilemiştir (4). Günlük rutinlerin tamamen değişmesi, sokağa çıkma yasakları, karantinalar, okul eğitime ara verilmesi, online eğitime geçiş, oyun ve eğlencenin kapanması gibi çocukları ve gelişimsel ihtiyaçlarını doğrudan etkileyen uzun vadeli değişimler yaşanmıştır (6). Çocukların koronavirüs salgınına algılayışları da merak edilmektedir. Çocukların pandemi sürecindeki değişen şartlarla koronavirüs resimlerine nasıl yansıdığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden çocuğun gelişiminin erken dönemlerinde resim, çocuğun iç dünyasını keşfetmek için oldukça ideal projektif bir tekniktir (7,8). Resim tekniği ile çocuğun iç dünyasına kolaylıkla ulaşılabilir. Çocuk resim yaparken duygularını, algısını, iç dünyasını sembolere aktarır. Her çocuğun resimleri benzersizdir, içerikleri ve onları çizme ve renklendirme yolları onların duygu, düşünce ve korkularını yansıtır (9). Çocuğun gelişim süreci hakkında bilgiler verir. Çocuklardan hastalıkla ilgili duygu ve düşüncelerini resmetmelerinin istenmesi çok sık kullanılan bir terapötik iletişim tekniğidir (10).

Çocuk resimleriyle yapılan diğer çalışmalarda, virüsün nasıl yayıldığını ve bulaşmanın nasıl azaltılacağı tasvir edilmiştir (15, 16). Ayrıca Bray ve arkadaşlarının (2021) yaptığı çalışmada çocuklar pandemi sırasındaki eylemlerini, kendilerini, ailelerini ve virüsten korunma yollarını da resmetmişlerdir (16).

Thompson ve arkadaşlarının (2021), 7-11 yaş grubu çocuklarda yaptırdığı resim çalışmasında, çocukların koronavirüs salgını, bulaşması, riskleri ve ilgili halk sağlığı zararlarını azaltma stratejileri hakkında bilgili olduğunu göstermektedir (17). Bryne ve arkadaşları (2011) 7, 11 ve 14 yaşındaki çocukların çizimlerinde mikropları nasıl tasvir ettiklerini incelemiştir ve çocukların mikropları nadiren doğru bir şekilde tasvir ettiğini, genellikle hayvan veya fantastik resimler kullandığını bulmuştur (18). Vasileva ve arkadaşları (2021), çocukların virüsleri genellikle korku, sosyal uyum, virüsün yayılma yolları ve önleme yöntemleri yoluyla ifade ettiğini göstermektedir. Çizimlerinde ve oyunlarında koronavirüs ile savaşan çocukların çeşitli tasvirlerini bulmuşlardır. Çocukların, sosyal izolasyonu, doktorun rolünü, oyuncaklarla oynamayı ve virüsten ölen insanları tasvir eden dramatik oyunlar oynadığı gözlemlenmiştir (4).

Çocukların ürettiği bilgileri keşfetmek ve anlamak, çocukların gereksinimlerini belirlemek açısından çok değerlidir. Çocukların yaşam deneyimleri ve koronavirüs salgılarına yönelik algılarının gelecekte eğitim ve sağlık gibi alanlara önemli katkılar sağlaması beklenmektedir. Bu çalışma çocukların pandemi sürecinden nasıl etkilendiği hakkında bilimsel literatüre katkısı olacağı düşünülerek 7-9 yaş arasındaki çocukların koronavirüs salgınına yönelik algılarını resim analizi yöntemiyle değerlendirmek amaçlanmıştır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. ÇOCUK KAVRAMI

Pediatric, eski Yunanca'da "çocuk bilgisi" anlamına gelir. Çocuk sağlığı, sağlığın genel tanımı gibi, çocuklara sadece hastalık yokluğunda değil, onların “iyi olma hali” ve daha geniş bir çerçevede bakımları açısından da bakar (19). Ortaçağ’da ise çocuk, yetişkinlerin minyatürü olarak kabul edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’ne göre 10 yaşından öncesi çocuk, 10-19 yaş arası ergenlik dönemini kapsar. Yasalara göre ise ergenlik 18 yaşında sone erer ve yetişkinlik dönemi başlar, birey yasal anlamda 18 yaşına kadar çocuk kabul edilir (14).

2.2. KORONAVİRÜSÜN ÇOCUK SAĞLIĞINA ETKİSİ

Çocuklar, yetişkinlere kıyasla kendi gelişimsel, sosyal duygusal, ruhsal ve davranışsal gereksinimlerini bağımsız bir şekilde karşılayabilecekleri kaynaklara erişim konusunda deneyim ve beceri eksiklikleri yaşadıklarından pandemi ve doğal afet gibi travmatik olaylardan önemli ölçüde etkilenen grupların başında gelmektedir.

Psikososyal Sağlığa Etkisi: Felaketlerden etkilenen gruplardaki çocukların daha sonra uyumsal tepkiler gösterdiğini ve genellikle, travma, kaygı veya depresyonla ilişkili ruh sağlığı durumlarının teşhisi için uygun olduklarını gösterilmektedir (25). Idoiaga ve arkadaşlarının (2022), 3-12 yaş grubu çocukların koronavirüs algılarını ve duygusal tepkilerini araştırdıkları çalışmada çocukların koronavirüs bulaşıcılığında dolayı kaygılı olduklarından, özellikle aile büyüklerine bulaşacağından korktuklarını belirtmiştir (26). İzolasyona maruz kalan ve yaklaşık %30 'unu oluşturan çocukların, travma sonrası stres bozukluğu belirtileri gözlemlendiği belirtilmektedir (27). CDC’nin raporuna göre koronavirüs pandemisinde izolasyon nedeniyle 3-17 yaş arasındaki çocukların 4.4 milyonuna anksiyete, 1.9 milyonuna depresyon teşhisi konduğu belirtilmiştir (30). Schneiderman ve arkadaşlarının (2021) koronavirüs pandemisinde kısıtlama yaşayan 5-19 yaş arası çocuk ve ergenlerin psikolojik etkilerini araştırdığı çalışmada çocukların daha çok sıkıldığı (%76,8), daha sinirli olduğu (%59,2), daha isteksiz

olduğu (%56,9), daha kızgın olduğu (%54,7) gözlemlemiştir (31). Olağandışı ve ani rutin bozulmalarla dünya çapında bir pandemi ile karşı karşıya kalmak, çocukların dayanıklılık ve baş etme mekanizmaları için bir zorluk teşkil etmektedir (32). Ayrıca, çocukların ruh sağlığının gözden kaçırılma ve öncelik verilmeme riski altında olduğu görülmektedir (32).

Sosyal Yaşama Etkisi: Sosyal mesafe ve izolasyon kısıtlamaları yoluyla, Covid-19 salgını, gençlerin günlük olarak arkadaşları, akranları, öğretmenleri ve aileleriyle sosyalleşme ve iletişim kurma şeklini etkilemiştir (77). Okul ortamı, çocukları sosyal becerileri öğrenmeye motive eder (76). Bastien ve arkadaşlarının (2022) çalışmasında, pandemi döneminde kısıtlamalara maruz kalan çocukların normalde aileleriyle yapamayacakları kadar çok vakit geçirdikleri, ancak akran ilişkileri konusunda kendilerinde oluşan eksikliği de dile getirmişlerdir. Çocuklar, evde aileleriyle mutlu olduklarını ifade etmelerine rağmen, arkadaşlarını özlediklerini sıklıkla fark etmişlerdir (77).

Büyüme ve Gelişme Üzerine Etkisi: Sosyal izolasyon tedbirleri kapsamında, okulların kapanmasıyla birlikte çocuklar evlerinde hareketsiz yaşama maruz kalmışlardır. Adıbelli ve arkadaşları (2020), çocukların gün içinde ev ortamında çok fazla boş vakit geçirmelerinin ve okulların kapalı olması nedeniyle sabah erken kalkmak zorunda kalmamalarının uykuya eğilimlerini artırdığını belirtmiştir (78). Pars ve arkadaşlarının (2022) çalışmasında pandemi sürecinde çocuklarda yetersiz ve dengesiz beslenme sorunları ortaya çıktığı belirtilmiş, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütünün raporunda (2021), pandeminin gölgesinde 2020 yılında dünyada açlığın arttığı vurgulanmıştır. Yine aynı çalışmada pandemide artan beslenme sorunlarının nedenleri; azalmış gelir ve sınırlı kaynaklar, sağlık hizmetlerinden yararlanmada sınırlılıklar, yeni ortaya çıkan ya da artan sağlık sorunları şeklinde belirtilmiştir (28). Uluslararası kapsamda yapılan toplam 820 adolesanın incelendiği çalışmada ise pandemi süresince adolesanların beslenme tarzlarının patates kızartması ve şekerli gıdaların daha fazla tüketimi şeklinde değiştiği belirtilmiştir (29). Koronavirüs salgını sürecinde, hareketliliklerinin azalmasıyla enerji dengesinin bozulduğu, uyuma eğilimlerinin arttığı ve çocukların kilo aldığı tespit edilmiştir. (78).

2.3. ÇOCUK VE RESİM

Resim çizmek, insanın kendini ifade etmesinin farklı yollarından biridir. Küçük çocuklarda, sözel iletişimde henüz yeterli olamadıkları için resim çizmek temel bir aktivitedir. Çocukların çizimi bizlere o konu hakkında duygu ve düşünceleriyle ilgili bilgiler verir (37). Bir deneyimi, fikri çizme isteği, araştırmacıların sözel ve gözlemsel yöntemlerle ortaya çıkması muhtemel olmayan bilgileri toplamasını sağlar (1). Çizimler, çocukların sağlık ve hastalık ile ilişkisini incelemek için çeşitli şekillerde de kullanılmıştır. Resim yöntemi çocukların duygu ve düşüncelerini dışa vurmaları için yardımcı bir araçtır. Bu yüzden çocukların koronavirüs salgını süreciyle ilgili etkilene durumlarının ne yönde olduğunu belirlemek için resim tekniği oldukça ideal bir yöntemdir. Shari ve arkadaşlarının (2020), Tip1 Diyabetli 8-15 yaş arası 20 çocukla yaptığı çalışmada resim çizdirme tekniği ile yaşam kalitesi ve yönetiminin değerlendirilmesinin iletişimi güçlendirmede ve bir klinik resim oluşturmada faydalı olacağını ifade etmiştir (34). Çizimler, duyuşsal motor deneyimini ifade etmeyi sağlar; çizimde üretilen nesneler, anıları tetiklemeye yardımcı olur; çizimin yapısı, içinde temsil edilen kişilerarası boyutlar ve çizimi açıklayan diyalog, çocuğun bilişsel boyutlarını aktarır (35).

2.4. ÇOCUK RESİMLERİNİN GELİŞİM BASAMAKLARI

Resim yapan çocuğun büyüdüğü ortam ne olursa olsun karalamalarla başlayan, ardından figüratif eskizlere ve son olarak detaylı çizimlere uzanan bir süreç olduğu konusu birçok araştırmacı tarafından benimsendiği belirtilmiştir (32). Victor Lowenfeld, çocuk resimlerinde bulunan gelişimsel yaklaşımları destekleyerek, çocukların resimlerinde gelişimsel bir çizgi izlediklerini, yani "çocuklar hazır olduklarında veya bir gelişim aşamasının özelliklerini sağladıklarında bir sonraki aşamaya geçerler" anlamına geldiğini ortaya koymuştur (37).

1. Karalama Dönemi (2-4 yaş) (Scribbling)
2. Şema Öncesi Dönem (4-7 yaş) (Preschematic)
3. Şematik Dönem (7-9 yaş) (Schematic)
4. Gerçekçilik Dönemi (9-11 yaş) (Realism)
5. Mantık Dönemi (11-13 yaş) (Pseudo-Naturalistic)

2.4.1. Karalama Dönemi (2-4 yaş) (Scribbling)

Çocuğun kâğıdın üzerine rastgele ve anlamsız olarak çizdiği çizgiler dönemidir. Sanat eğitimi alanında çalışan Kellog, Analyzing Children's Art adlı kitabında yaklaşık 8000 çocuktan topladığı çeşitli çocuk resimlerini inceledikten sonra çocukların 20 yazı biçiminin aşamasından geçtiğini tespit etmiştir (47). Çocuklar önce iki eliyle kalemi tutmaya çalışırlar ve daha sonra kontrollü yazmaya geçerler. İlk başta önemsiz olan çizgiler giderek anlam kazanır. Çocuk; çizimlerine anlam vermeye başlar. Çoğunlukla çevresinde gördüğü sembolleri ve insanları çizmeye çalışır. Bu nedenle zengin bir uyarıcı ortam çocuğun bu evrede başarılı olması için çok önemlidir. (36). Karalama evresi kontrolsüz, kontrollü ve isimlendirilen karalama olarak üç ana başlıkta incelenebilir.

Kontrolsüz Karalamalar (Uncontrolled scribbling): Bu aşamada çocuklar geniş el hareketleriyle çizgileri gelişigüzel olacak şekilde çizerler. Genellikle kâğıt, duvar veya kum üzerine yapılır. Çocuğun ince motor gelişimi henüz tam olarak gelişmediği için çocuk tüm vücudunu kullanarak yapar (44).

Kontrollü Karalamalar (Controlled scribbling): Çocukların motor koordinasyonu geliştikçe kontrollü çizgiler ortaya çıkar. Çocuklar el hareketleri ile çizgiler (genişlik, boy, daire) arasındaki bağlantıyı fark eder ve kâğıt üzerinde ilginç karalamalar yaptıklarını anlamaya başlar. Bu neden-sonuç ilişkisi, daha kontrollü logo tasarımlarının başlatılmasına yardımcı olur. Çocuklar çizgiler, zikzaklar, daireler ve güneş gibi çizilmiş farklı şekilleri denemeye başlarlar (49).

İsimlendirilen Karalamalar (Naming of scribbling): Çocuk çizilen nesneyi bir bütün olarak algılayamaz. Nesneleri parça parça ve dağınık çizer. Örneğin, bir kâğıdın bir ucundaki çizim bir araba olarak düşünülebilirken, diğer ucundaki başka bir çizim, bir arabanın direksiyonunu, tekerleğini veya egzozunu ifade edebilir. Aynı durum şema öncesi dönemde de gözlemlenebilir. Çocuk nesnelerin parçalarını ayrı ayrı algılar ve bunları ayrı ayrı oluşturmaya çalışır. Çizimin parçaları bir araya getirilemez, bazen gözler veya mide vücut çizgilerinin dışında çizilir. Çocuk, gelişiminin bir sonraki aşaması olan şematik aşamaya geçtiğinde, ayrı ayrı tasarlanan

bu parçalar birleşerek bir bütün oluşturur. Çocuklar yazarken veya resim yaparken, genellikle konuşuyor veya şarkı söylüyormuş gibi sesler çıkarırlar. Konuşmasının içeriği genellikle kendisini etkileyen nesnelerin veya olayların görüntülerinden oluşur. Bu nedenle çocuk yazılarının adlarını bir düzen ya da kompozisyon anlayışıyla değil, gelişigüzel seçer; kendinden ve dış etkilere bağımsız, düşündüğü gibi çizer. Daha önce en sevdiği çizgi film karakteri adını verdiği repliği araba, kurabiye ya da anne olarak değiştirilebilir. Adlandırmanın değişkenliği, bu dönemin en karakteristik ve önemli özelliklerinden biridir. Adlandırmadaki farklılık, çocuğun çizimlerine veya yazılarına verilen ismin nesnel gerçeklik açısından sembolik bir benzerlik ilişkisi içinde olmamasından kaynaklanmaktadır. Sembollerin anlamlarını sadece onu çizen çocuk bilir ve açıklayabilir (36).

2.4.2. Şema Öncesi Dönem (4-7 yaş) (Preschematic)

İribaş çizimleri yaklaşık üç yaşında ortaya çıkar. Yuvarlak bir form (kafa) ve ona bağlı iki dikey çizgiden (bacaklar) oluşan, çocuğun ilk tanınabilir insan çizimi olarak kabul edilirler (49). Üç buçuk yaşından itibaren figürün detayları oluşmaya başlar. Bulundukları yaş itibari ile kavrama, öğrenme ve algılama konusunda hızla gelişirler (50). Çevresindeki insanları çizmeye çalışır fakat henüz el gelişimi yetersizdir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri şeffaflıktır. Nesnenin arkasındaki veya içindeki her şeyi sanki görülebiliyormuş gibi şeffaf hale getirirler (36). Resimleri perspektiften yoksundur. Yer in ve göğün çizgileri görünür. İmgelerini hayal güçlerine göre geliştirirler ve çizdikleri her şekle odaklanırlar. Çocuklar çizilen resimlerde kullanılan karakterlerin ilişkilerini dikkate almazlar. Örneğin bir ev, bir ağaç, bir çiçek çizdiklerinde birbirinden bağımsız çizerler (37).

2.4.3. Şematik Dönem (7-9 yaş) (Schematic)

Bu dönemde çocuklar anaokulundan sonra okul hayatına geçiş yapmaktadır. Yeni okul çocukları okuma ve yazmayı analiz eder ve öğrenir; öğrendiklerini resimlerinin üzerine yazarak resim haline getirirler. Buna “konuşan resim” denir. Sekiz yaşına kadar çocuk resimlerinde hareket yoktur. Çocuk büyüdükçe çizimlerindeki hareket de artar. Koşan insanlar, salıncakta sallanan çocukları çizer

(36). Bilişsel gelişimin hızlı olduğu (özellikle okulda) ve birçok becerinin kazanıldığı bir dönemde, çocuğun motor becerilerinin ve sosyal ilişkilerinin sürekliliği ve gelişimi gerçekleşir. Görüntülerindeki canlıları sınıflandırmak, karşılaştırmak ve organize etmek için sistemler geliştirirler. Nesneleri şekil, boyut ve renge göre gruplandırma becerisinde gelişmeler görülebilir (37). Renk kullanımı hala öznel ama bazı çocuklar kendi çevresindekilerle resimlerdeki renkleri birbiriyle uyumlar (38). Nesneler arasındaki ilişkinin de gözle görülür hale geldiği bu dönemde çocuk daha orantısal görüntüler çizmeye başlar. Daha detaylı çizimlerin ve perspektiflerin gelişmesiyle bu dönem çocuk resimleri duygu ve düşünceleri daha çok yansıtır hale geldi (37).

Şema dönemindeki çocuklar, resimlerdeki ayrıntıları girerler. “Görüntünün sadece baş, gövde, kollar ve bacaklardan oluşması gerekmiyor; Göz, burun, ağız gibi organlar da bulunmalıdır. Ayrıca bu yaşlarda gözlerin burundan farklı olması, burundan ağza, boyun ve saçların çizilmesi beklenir. Genellikle çocuk, resimdeki ellere ve hatta parmaklara ve ayaklara ayrı ayrı semboller ekler. Çoğu durumda beden yerine kıyafet tasarlanır. Ben merkezilikten uzaklaşan çocuk, olayları ve dünyayı başkaları açısından da görebilirler. En sık kullandıkları figürler kendilerinin ve aile üyelerinin olduğu resimlerdir. Şema öncesi ve şematik dönemin her ikisinde de çocuklar çizimlerinde vurgulamak istediği objeyi daha büyük çizer. Örneğin, mutlu ve gülümseyen bir çocuğun, ağzını ve dişlerini abartılı olarak çizmesi gibi (36).

2.4.4. Gerçekçilik Dönemi (9-11 yaş) (Realism)

Bu Dönemde çocuk resimleri daha gerçekçidir. Çocuk toplumu ve toplumla ilişkisini farkındadır. Dolayısıyla çizimlerinde yaşadığı toplumun kültürü oldukça hakimdir. Resimlerinde artık perspektif ve mekân algısı fark edilebilir düzeydedir. Bu dönemde çocuk yaptığı resimleri beğenmez veya üzerinde uzun uzun düşünür (36). Renklerdeki realizm de ön plandadır. Çizimlerinde daha “tutucu” olmaya başlamışlardır. Anlatımlarında fotografik bir etki elde etmeyi isterler. Mükemmel yapamayacaklarını düşündükleri objeleri çizmeden bırakabilirler (38).

2.4.5. Görünürde Doğalcılık (Mantık) Dönemi (11-13 yaş) (Pseudo-Naturalistic)

Bu dönemde çocuklar nesnelerin orantılarını ve derinliklerini çizimlerine yansıtmaya başlarlar. Kıyafet çizimlerinde aksesuar gibi ayrıntılarla birlikte çizdikleri nesnelere hareket atmak için çeşitli ayrıntıları gösterirler (36). Bu yaşlarda insan veya hayvan figürlerini yalnızca kompozisyonlarının bir parçası olarak değil, aynı zamanda kişisel felsefeleri, fikirleri sembolize etmek için kullanabilirler (38).

2.5. ÇOCUK RESİMLERİNİN İNCELENMESİNİN TARİHÇESİ

Çocuk resimlerine ilgi 1885-1920 yıllarında oldukça dikkat çekmiştir. Resimler üzerine yapılan ilk çalışma, Cooke adlı bir bilim adamı tarafından 1885'te yayınlanan bir makaledir. Cooke araştırmasında, gözlemleriyle imge gelişim aşamalarını açıklamış ve okullardaki sanat eğitiminin çocukların ilgi ve zihinsel yapılarına daha iyi uyarlanması gerektiğini savunmuştur. Çocuk resimleri üzerine yoğun ilgi 1885-1920 yılları arasında olmuştur (36).

Resim testlerine zekâ seviyesi ölçülmeye çalışılarak başlanmıştır Burt, GoodEnough ve Harris insan figürü çizimlerini zekâ yaşıyla ilişkilendirerek araştırmışlardır. Diğer teorisyenler de resimlerin ve gelişimin kişilik özelliklerin belirleyicisi olduğu görüşünde olduklarını belirtmişlerdir (37). 1939'da Lowenfeld ise sanatı kullanarak kendini ifade eden bireylerin sağlıklı bir duygusal gelişim için temel öneme sahip olduğunu söylemiştir (36). 1940'tan sonra çocuk resimlerine karşı yeni bir ilgi oluşmaya başlamıştır. Çocukların, resimlerine kendi algılarını aktardıkları varsayımıyla 1950'li yıllarda testler geliştirilerek çocuğun psikolojik çerçevede ilişkisi araştırılmıştır. Çocuk resmiyle ilgili yapılan araştırmalardaki en dikkat çeken girişim, gelişim aşamalarını temel alarak sınıflandırma girişimidir. Çocukların sanatsal gelişim evreleri, çocuk resimlerini değerlendirmek ve anlamak için önemli bir temel oluşturur. Çocuk resimlerinin duyguları ve güdülerini yansıttığı varsayımıyla 1950'lerde testlere olan ilgi artmıştır. Son 15 yılda da deneysel çalışmalarla bilişsel süreçler incelenmeye çalışılmıştır (36).

2.6. RESİM ANALİZİ SÜRECİNDE DİKKAT EDİLECEK NOKTALAR

Çocukların resim anlatımlarındaki renkler, çizgiler, kâğıdın boyutu, orantı, simgelerin kâğıda yerleşimi çok önemlidir. Çocuğun gelişimsel dönemine göre farklılık gösteren bu unsurları yorumlarken dikkatli olmak gerekir. Yetişkinler için sıkıntılı görünen bir çizgi, çocuğun malzemeleri iyi kullanamadığından kaynaklı olabileceği unutulmamalıdır (38). Sağlıklı ve hasta çocuklar üzerinde yapılan bir araştırma, ölümcül hasta çocukların çizimlerinde hastalıklarının göstergesi olarak belirli renkleri kullandıklarını göstermiştir. Bazı hastalıkları olan çocuklar için en yaygın renk siyahtır. Ayrıca bu çocukların kanla ilişkilendirildiği için kırmızı rengi daha çok kullandıkları saptanmıştır (37). Resimlerde kullanılan renkler bize çocuğun algısıyla ilgili bilgiler verebilir. Tuvalet eğitimi nedeniyle baskı hisseden çocukların, resimlerinde kahverengi ve maviyi daha fazla kullandıkları, baskı ortadan kalktığında ise bu renkleri kullanmayı bıraktığı görülmüştür (39). Gelişimin erken evrelerinde (4 yaşına kadar) çocuklar renk seçimini bilinçsiz yaparlar (37). Renk konusunda derinlemesine araştırma yapan uzmanlar sıcak renkleri seçen çocukların daha sevgi dolu, uyumlu ve iş birliğine yatkın çocuklar olduğunu, soğuk renkler kullananların ise çekingen ve uyumsuz davranışlar sergileyenler olduklarını belirtmektedir (37). Çizgiler donuk ve net değilse, utangaçlık, pasiflik, ince motor problemler ve zihinsel yorgunluğun bir göstergesi olarak kabul edilir. Kâğıda bastırıldığında çizilen sert çizgiler, agresif ve gergin ruh hali olan bir çocuğu gösterebilir (43). Çizgiler ayrıca bir çocuğun temel özelliklerini de belirleyebilir. Örneğin bir çocuğun resmine bakarak çocuğun mutlu mu, sakin mi, saldırgan mı, güçlü mü, zayıf mı olduğunu anlayabiliriz. Silgiyi çok kullanıyorsa, bu güven eksikliği, yüksek kaygı veya ruh halindeki dalgalanmaların bir işareti olabilir. Bu, çocuğun hata yapmaktan korktuğunu gösterir. Çocuk resim yaparken önce noktalı çizgiler çizip sonra bunların üzerinden kalın çizgilerle geçiyorsa kaygısını kontrol etmek istediği söylenebilir. Noktalı çizgilerle resim yapan çocuklarda da özgüven eksikliğinden söz edilebilir. Hata yapmaktan korkan çocuk, kesik çizgilerle doğruyu yakaladığını düşünür ve bu çizgileri yenileyerek resmini tamamlar (40,41). Çocuğun resimlerinde kesik ve silik çizgiler hassas kişilik yapılarını gösterir, kalın ve bastırılarak çizilen resimler ise saldırgan ve kaygılı ruh halini yansıtır (43). Özellikle insan figürlerinin küçük

çizilmesi, düşük benlik saygısına işaret edebilir. İletişime açık çocuklar genellikle ağzı açık çizer; kapalı, dar, çizgi şeklinde bir ağız, insanlarla iletişim kurmaktan korktuğunu gösterir. Öfkesini kötü söz ve küfürle ifade eden çocuklarda da bu durum görülebilir (45).

2.7. ÇOCUK HEMŞİRELİĞİ UYGULAMALARINDA SANAT TEMELLİ YAKLAŞIMLAR

Hemşirelik mesleği; felsefe, kuram, uygulama ve araştırma üzerine kurulu bilimsel bir disiplin olmakla birlikte; çok yönlü, eleştirel ve kanıta dayalı çalışır. Bilimsel yöntemler kullanılarak yapılan araştırmalar, hemşireleri kanıta dayalı karar verme bilincine taşıması, bilgi üretmede sorumluluk alması açısından önemlidir (51). Uluslararası Hemşireler Birliği (ICN), hemşireliği; birey, aile ve toplum sağlığını korumak, geliştirmek, güçlendirmek ve iyileştirmek için; hemşirelik hizmetlerinin çalışmalarını planlama, organize etme, yürütme ve değerlendirmeden sorumlu olan bilimi ve sanatı içeren sağlık disiplini olarak tanımlar (52). Hemşirelik uzmanlık alanlarından biri olan çocuk sağlığı ve hastalıkları hemşireliği, bakımın merkezine çocuğu ve aileyi koyan, yenidoğandan itibaren ergenliğin sonuna kadar tüm gelişim dönemlerini kapsayan birinci, ikinci ve üçüncü basamakta sağlık bakımından sorumlu bir alandır (53). Hemşirelik Mevzuatında Pediatri Hemşireliğinin genel görev, yetki ve sorumluluklarının yanı sıra; çocuğun bakımı ve tedavisinde terapötik oyunu kullanması, hemşirelik bakımında ise çocuk ve ailesine bütüncül yaklaşması ve aile merkezli bakımı kullanması gerektiği belirtilmiştir. Hemşire, çocuğun ve ailenin ihtiyaçlarını belirlemek ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik girişimleri planlamak ve uygulamaktan sorumludur. Terapötik iletişim yöntemini kullanarak çocuğun kendini ifade etmesine yardımcı olur (54). Terapötik iletişim yönteminin amacı, çocuğun ve ailesinin sağlığını, büyümesini ve gelişimini mümkün olan en üst düzeyde sürdürmektir (54). Çocuk hemşiresi ile çocuk ve aile arasındaki terapötik ilişki profesyonel sınırları gözetmeli, amaçlı ve saygılı olmalı ve çocuk ile ailenin benzersiz niteliklerini tanıyan bakıma dayalı olmalıdır (11). Terapötik iletişim yöntemlerinden biri olan resim çizdirme, hemşireye çocuğun duyguları ve destek gereksinimleri hakkında bilgi verir. Sanat terapisinin stresli ve travmatik durumlarla baş etmede, benlik saygısını artırmada, stres ve kaygıyı azaltmada yardımcı bir araç

olduğu kanıtlanmıştır (55). Hemşire sanatsal becerilerini kullanarak çocuğun ve ebeveynlerin duygu ve düşüncelerini açabilmektedir. Hemşirenin hasta ile iyileşmesini hızlandıracak ve ona umut verecek şekilde konuşması da hemşirelik sanatıdır. Resim, şiir, şarkı, mektup, hikâye gibi sanatsal ifadelerle çocuk hastaların kendilerini ve hastalıklarını daha sade ve kolay bir şekilde anlatmasına olanak sağladığı belirtilir (55). Terapötik iletişimin bir parçası olan yaratıcı oyun tekniklerinden resim çizdirme, çocuğun iç dünyasını yansıtır (20) ve çocukların eğitimi açısından çok önemli ve çok fonksiyonludur (21). Beytut ve arkadaşları (2009), hemşirelere resim yorumlama eğitimi verildikten sonra, bakım altındaki çocuklara çizdirdikleri resimlerin anlaşılmasında daha etkili olabileceğini önermiştir (56). Kolay ve özgün bir yöntem olan resim çizdirme yönteminin kullanılması çocuk hemşiresi ve çocuk arasında güvenli ve güçlü bağlar oluşturabileceği belirtilmektedir (57). Florence Nightingale, hastanede tedavi gören çocuklar için oyunun gerekli olduğuna vurgu yapmıştır (22). Oyun, çocukların duygularını ifade etme yoludur, Korkutucu durumları güvenli şekilde deneyimlemeyi destekler, hayal gücünün kullanımına izin verir. Sosyal becerileri geliştirir, motor beceri ve koordinasyonu geliştirir. Şekillerin, boyutların, yüzeylerin ve renklerin kullanılarak çocuğun zihinsel gelişimine katkı sağlar (23). Hastanede yatan çocuklar için oyun, gerginliklerini, öfkelerini, hayal kırıklıklarını, çatışmalarını ve endişelerini azaltmak için güçlü bir araç olabileceği ifade edilmiştir (24).

Çocuk hemşiresi bakım verdiği çocuğa primer hemşirelik, travmatik bakım ve aile merkezli bakım planlarken, çocuğun kendini daha iyi ifade etmesini sağlayarak sanat uygulamalarına da gereksinim duyar (58). Bu anlamda sanat, hemşirelerin kendilerini ve hastalarını daha iyi anlamaları ve hemşirelik uygulamalarındaki belirsizlikler ve olumsuz durumlarla başa çıkmaları için harika araçlardır (55).

Dünya genelinde Çocuk Resimleri Analizi Sertifika programları, Sanat Terapisi Sertifika Programları kapsamındadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Lesley Üniversitesinin Sanat Terapisi Sertifika Programı; lisansüstü sertifika programı mesleki becerilerine sanat terapisini eklemek isteyen kişiler için tasarlanan çevrimiçi beş saat ve onbeş kredilik bir programdır (79).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı 7-9 yaş arasındaki çocukların resimlerinden koronavirüs salgınına yönelik algılarının değerlendirilmesidir.

3.2. ARAŞTIRMANIN TASARIMI

Bu araştırma sanat temelli nitel özellikte bir araştırmadır. Nitel veri toplama ve değerlendirme yöntemi kullanılmıştır. Çizim gibi nitel bir yöntemin kullanılması, konunun özgünlüğü ve zenginliğini anlamaya olanak tanır. Çizim tekniği, çocuğun bağımsız olarak gerçekleştirebileceği bir teknik olup, diğer yöntemlere kıyasla yetişkin ve araştırmacının etkisinin sınırlandırılmasına olanak sağlar (1).

3.3. ARAŞTIRMA SORULARI

Çocukların koronavirüs salgınına ilişkin görüşleri ve algıları, resimlerine nasıl yansımaktadır?

Çocukların resimlerinde koronavirüs salgınına ilişkin ifadeleri nelerdir?

3.4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ, ÖRNEKLEMİ, YERİ VE ZAMANI

Nitel araştırmalarda amaç, bütüncül bir yapıyla araştırmada esneklik ve çeşitlilik sağlamaktır. Araştırmamızda 18'i kız, 14'ü erkek olan çocukların çizdiği toplam 32 tane resimden sonra verilerin birbirini tekrar ettiği sonucuna ulaşılmış ve yeterli veri doygunluğu sağlandığı düşünüldüğünden çalışmanın veri toplama aşaması burada sonlandırılmıştır. Araştırma, Sinop ili merkezinde bulunan iki ilkokulda Kasım 2022-Şubat 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Veriler, koronavirüs salgınının kontrol altına alındığı, kısıtlamaların kalktığı ve aşılama da sona gelindiği dönemde yapılmıştır.

3.5. VERİ TOPLAMA ARACI

Çocukların çizdiği koronavirüs çizimleri (EK-1), Çocuk Tanıtıcı Bilgi Formu (EK-4), Yarı Yapılandırılmış Çocuk Görüşme Formu (EK-5), veri toplama araçlarını oluşturmuştur.

Koronavirüs çizimleri: Çocuklara “Koronavirüsün resmini çizmeni istiyorum” yönergesi verilerek resim yapmaları, daha sonra resimlerini anlatmaları istenmiştir. Çocukları 10’ar kişilik gruplara ayırarak her bir çocuğun veri toplama dosyası oluşturulmuştur. Beyaz A4 kâğıdı verilmiş ve renk seçimi çocuklara serbest bırakılmıştır.

Çocuk Tanıtıcı Bilgi Formu: Form çocuğun yaşı, cinsiyeti, aile yapısı ve ailesinde koronavirüs maruziyeti olup olmadığını belirleyen toplam 4 sorudan oluşmaktadır. Araştırmacı tarafından çocuklara sorularak yüz yüze doldurulmuştur.

Yarı Yapılandırılmış Çocuk Görüşme Formu: Form, “Koronavirüs senin için ne ifade ediyor? ve Çizdiğin resmi anlatır mısın? şeklinde iki adet ifade kullanılmış ve görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

3.6. VERİLERİN TOPLANMASI

Milli Eğitim Müdürlüğünün onay verdiği iki ilkokulun yetkilileri ile görüşülmüştür. Çalışma 7-9 yaş aralığını kapsadığı için sırasıyla 1.sınıf ve 2.sınıf ve 3.sınıfların öğretmenlerine ebeveyn onam formları dağıtılmış, gerekli bilgilendirme öğretmenler aracılığıyla ailelere açıklanmıştır. Ebeveyn Onam Formu çalışmanın kapsamı ile ilgili bilgiler ve çocukların katılımını onaylayan imza bölümünden oluşmaktadır (EK-3). Çalışmaya başlamadan önce bu formlar toplanmış, imzalayan ebeveynlerin çocukları çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmacı dersin öğretmenin ve okulun yetkililerinin de uygun gördüğü, çocukla birebir görüşmenin sağlandığı, uyanların az olduğu, kesintiye uğramadan çalışmanın tamamlandığı bir ortamda çalışmasını tamamlamıştır.

Resim Uygulama Aşamaları

Tanışma: Araştırmacı kendini tanıtmış, çocuklarla tanışmış ve koronavirüsün anlamını, virüsü tanıyıp tanımadıklarını sormuştur.

Resim Çizimi: Resimler için her çocuğa boya çeşidi serbest bırakılıp, bir adet beyaz A4 kâğıdı verilmiştir. Araştırmacı, çocuklara “Koronavirüsün resmini çizmeni istiyorum” yönergesi vermiş ve yönergeyi anlayıp anlamadıklarını kontrol etmiştir. Soru soran çocuklara yönerge tekrar edilerek yanıt verilmiştir. “Ben senden koronavirüsün resmini çizmeni istiyorum, istediğin gibi çizebilirsin” denilmiştir.

Gözlem: Resim çizimi sürecinde çocuk gözlenmiş, anlamlı davranışları not alınmıştır.

Görüşme: Çocukların resimleri Ç1, Ç2, Ç3.....Ç32 şeklinde verilen kodlarla ifade edilmiştir. Her bir çocuk için tanıtıcı bilgi formu doldurulmuş, resmini tamamlayan çocukla resim hakkında görüşülmüş ve kayıt altına alınmıştır. Çocukların çizdikleri resimlerin tamamı, uzman görüşü alınarak veri doygunluğunu sağladığına kararı verilmiş ve çalışma toplamda 32 resim ile sonlandırılmıştır.

Çalışmayı yürütmüş olan araştırmacı, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen 60 Saatlik Çocuk Resimleri Analizi eğitimine katılmıştır ve uygulayıcı sertifikasına sahiptir (EK-7).

3.7. VERİLERİN ANALİZİ

Her çocuk için hazırlanmış olan veri dosyasında yer alan tanıtıcı özellikler, koronavirüs resminin çizimi, gözlem ve görüşme raporları birlikte incelenerek projektif olarak değerlendirilmiştir. Renklerin projektif değerlendirilmesinde renk seçimi, sembol kullanımı, şeklin boyutu, abartılı çizimler, çizgilerin özellikleri, sayfadaki konumu, çizimin temposu ve görüşme süreci dikkate alınmıştır. Bu özelliklerin analizi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Resmin Özellikleri	Değerlendirme Alanları	Projektif Açısından Anlamları
Resimdeki enerji	Resmin genelini yaydığı duygu açısından ilk bakışta ayrıntılara girilmeden değerlendirme	Olumlu-olumsuz enerji
Kullanılan renk	Yeşil, kırmızı, mor, sarı, turuncu, mavi, kahverengi, siyah...	Sakinlik, huzur, mutluluk, uyum gibi olumlu duygular ile tehlike, karamsarlık, depresiflik, umutsuzluk gibi zorlayıcı duygular
Resimde çizilen figürlerin büyüklüğü	Abartılı büyüklük ve küçüklük	Konunun önemi, figürle ilgili kaygı, insan figürü küçük çizildiyse baş edememe, güçsüzlük, depresif duygudurum
Çizilen figürlerin sayfadaki konumu	Sağ ve sola ağırlıklı veya merkezi çizim	Geçmişe/geleceğe veya şimdiye yönelik algı
Çizgilerin özellikleri	Kalın, bastırılmış, soluk, zikzak, karalama, köşeli, yuvarlak çizimler	Öfke, dürtüsellik, çekingenlik, enerji düşüklüğü, isteksizlik, kaygı, depresif duygudurum
Çizimin çizim temposu	Aceleci, hevesli olma/olmama, rastgele/hızlı çizim, resmi bitirmek isteme/istememe, çizimdeki detaylara ayrılan süre, ayrıntılara verilen dikkat	Olumlu/zorlayıcı duygular, önem verme/vermeme
Görüşme süreci	Resmi anlatma motivasyonu, detaylandırma, beden dili, duygu aktarımı, resim hakkında verilen mesajlar	Koronavirüs salgınına yönelik algısı açısından sembollere yönelik çağrışımlar, algı

3.8. ARAŞTIRMANIN GEÇERLİK GÜVENİRLİĞİ

Bu çalışmada bulgu doğruluğunu değerlendirmek için Guba ve Lincoln (1982) tarafından belirlenen inanılrlık, güvenilebilirlik, onaylanabilirlik ve aktarılabilirlik stratejileri kullanılmıştır (74). İnanılrlık; araştırmacının katılımcılarla uzun süreli etkileşimde bulunması ve çalışma ortamında bulunarak ön yargılarını azaltması kriterleriyle sağlanabilen, sonuçların inandırıcılığı ile ilgili yöntemdir. Aktarılabilirlik ise, katılımcı özelliklerinin detaylı verildiği, dahil edilme/hariç tutma kriterlerinin belirtildiği yöntemdir. Onaylanabilirlik, çalışmanın objektifliğini arttırmaya yönelik bir yöntemdir. Görüşmelerin kayıt altına alınması, bulguların önemli tema ve kategoriler üzerinden oluşturulması onaylanabilirlik kriterleri arasındadır. Güvenilebilirlik, başka bir araştırmacının süreç ve sonuçları incelemesi,

yöntemin ayrıntılı tanımlanmasıyla sağlanır (80). Çalışma bulgularının doğruluğunu teyit etmek için bu stratejilerden en az bir ya da daha fazlasının belirtilmesi gerekmektedir (75).

Resimlerden elde edilen verilerin analizinde inanırılık kriterini sağlamak için alanında uzmanın görüşü sağlanmış ve araştırmacı ile uzman, resimler hakkında görüşmeler yapmıştır. Katılımcı özellikleri, dahil edilme ve hariç tutma özellikleri, ortamın ayrıntılı tanıtılmasıyla aktarılabilirlik kriteri sağlanmıştır. Araştırmanın veri güvenilirliğini sağlamak için üç uzman tarafından inceleme yapılmıştır. Bununla birlikte, görüntü, görüşme ve gözlem gibi çoklu veri toplama yöntemleri ile yöntem üçgenlemesi kullanılarak çalışmanın onaylanabilirliği arttırılmıştır.

3.9. ETİK İZİNLER

Çalışma, Ebeveyn Gönüllü Onam Formu (EK-3), Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 2022/135-162 No'lu çalışma izni (EK-1) ve Sinop İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan E-25072426-605.01-63786607 sayılı onayından (EK-2) sonra çocukların onayı ile çalışma başlatılmıştır.

3.10. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma; Sinop ilindeki iki ilkokulda, 2022 Kasım- 2023 Şubat tarihleri arasında eğitim gören 7-9 yaş aralığındaki çocuklar ile sınırlıdır. Araştırma nitel tipte bir çalışma olduğu için genellenememiştir.

3.11. ARAŞTIRMAYA DAHİL OLMA KRİTERLERİ

Araştırmaya ana dili Türkçe olan, Lowenfeld'in şematik dönem olarak isimlendirdiği 7-9 yaş aralığında olan, görsel ve işitsel bir problemi olmayan, çalışma için ebeveynleri onay veren ve gönüllü çocuklar dahil edilmiştir.

3.12. ARAşTIRMADAN ÇIKARILMA KRİTERLERİ

7-9 yaş aralığında olmayan, resmini vermek istemeyen, görsel, işitsel veya zihinsel problemi olan, resim yapmak istemeyen çocuklar çalışmadan çıkarılmıştır.

4. BULGULAR

Koronavirüs salgınına yönelik 32 çocuk ile yapılan resim çalışması ve çocuklarla görüşmelerden elde edilen bulgular bu başlık altında sunulmuştur.

Çizelge 3.1. Çocukların Sosyodemografik Özellikleri

Sosyodemografik Özellik	n (sayısı)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kız	18	56,3
Erkek	14	43,7
Yaş (yıl)		
7	5	15,6
7,5	3	9,4
8	19	59,4
9	5	15,6
Aile Yapısı		
Çekirdek	29	90,6
Parçalanmış	3	9,4
Ailede Koronavirüs Maruziyeti		
Var	27	84,4
Yok	4	12,5
Bilmiyor	1	3,1

Çalışmaya katılan çocukların %56,3'i kız, %59,4'ü 8 yaşında, %90,6'sının aile yapısı çekirdek ailedir ve %84,4'ünün ailesinde koronavirüse maruziyeti bulunmaktadır. Çocukların koronavirüs salgınına yönelik algılarının belirlenmesinde resimlerinden ve ifadelerinin incelenmesiyle toplam 6 adet tema ortaya çıkmıştır.

Çizelge 3.2 Çocuk Resimlerinin Projektif Değerlendirilmesine Yönelik Bulgular

Projektif anlam	Resimde yer alan detaylar	N (detayları içeren resim sayısı)
Tehlikeli/ Güvensiz Alan	Virüs sembolü	16
	Hastane-ambulans-sedye	7
	Kendini koruyan insanlar (maske, kolonya, dezenfektan sprej vb)	9
	Ev ve dışarıdaki yaşam arasındaki keskin ayrım	6
	Kırmızı, siyah, kahverengi, mor yoğun kullanılması	7
Değişen Dünyamız	Yaşam şeklinin değişikliği (Maskeler, kısıtlamalar, artan sorumluluklar)	7
	Online Eğitime geçiş	2
	Eski dünyaya duyulan özlem	2
Kontrol Kaybı	İnsan figürlerinin abartılı küçük çizimi	3
	Virüsün abartılı büyük çizimi	8
Kontrol/ Baş Edebilme İsteği	Virüsle savaş, slogan atılması	7
	Virüse büyük göz ve ağız çizimleri	5
	Aşı , silah sembolleri	4
	Virüsün kilit altında tutulması (hapishane, kafes)	4
Ortak İnsanlık Deneyimi	El ele insanların olması (insan figürlerinin yoğun olması)	4
	Diğer ülkelerin çizimi	1
	Televizyon, Dünya	6
Olumsuz Duygular	Üzgün ifade figürleri	7
	Kırmızı, siyah, kahverenginin yoğun kullanımı	7
	Hastanede yatan insanlar	4

4.1. TEHLİKELİ/GÜVENSİZ ALAN ALGISI

Çocukların koronavirüs salgınına yönelik yapmış oldukları resimlerde “Tehlike/Güvensiz Alan” algıları genellikle resim kağıdına yayılmış virüs sembolleri, virüsten etkilenmiş insan ve hayvan çizimleri, resim kırmızı renk kullanımları, ev ortamı ile dış ortam arasındaki ayrım, ev dışındaki alanlarda virüs, ambulans ve hasta çizimleri, dış ortamda çizilen insanlarda maske sembollünün abartılı çizimi, insan figürlerinde gözlerin büyük çizilmiş olması detayları ile belirtilmiştir. Ayrıca çocuklar resimleri ile ilgili olarak tehlike/güvensiz alan bulgusunu destekleyen aşağıdaki ifadeleri kullanmışlardır.

Resim 4.1: Tehlikeli/Güvensiz Alan Algısına Yönelik Resim Örnekleri

Ç6, Erkek, Yaş:8 “Koronavirüs çok korkunç bir şey. Her yere çizdim bu yüzden. Tüm dünyada olduğu için dünyayı da çizdim resmimde”

Ç16, Erkek, Yaş:9 “Ben bizim evimizi çizdim. Koronavirüs varken evde kalıyoruz. Evin etrafı ve dışarısı virüs dolu”

Ç24, Kız, Yaş:7 “Herkes eve kapandı, maskelerimizi taktık ve her yer virüsle doluydu”

Ç2, Erkek, Yaş:8 “Eskiden hayat çok güzeldi. Ağaçlar uçak, parklar. Şimdi çok kötü herkes evde ve birbirine uzak”

Ç4, Erkek, Yaş:8 “Evde kaldığımız için bu evleri çizdim. Etrafta virüs ve maskeli insanlar var”

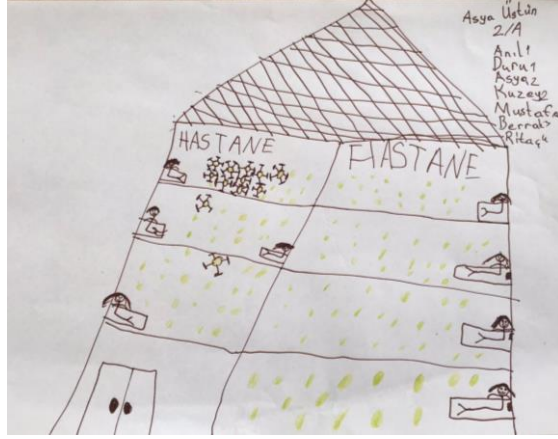
Ç28, Kız, Yaş:8 “Gece olmuş, geceleri insanlar dışarı çıktığı için koronavirüs oldular. Herkes evine kaçmış o yüzden”

4.2. DEĞİŞEN DÜNYA ALGISI

Çocukların koronavirüs salgınına yönelik yapmış oldukları resimlerde “Değişen Dünya” algılarının genellikle insanların maskeleriyle dolaşması, online eğitime geçilmesiyle evden çalışma sistemi, eski dünya ve çevreye duyulan özlem çizimleri, getirilen kısıtlamaların çizimleri, artan sorumlulukların ifade edilmesi gibi figürlerle resimlere yansıdığı görülmüştür. Ayrıca çocuklar resimleri ile ilgili olarak değişen dünya algısı bulgusunu destekleyen aşağıdaki ifadeleri kullanmışlardır.

Resim 4.2: Değişen Dünya Algısına Yönelik Resim Örnekleri

Ç7, Kız, Yaş:8 “Virüsler kapıdan pencereden girmeye çalışıyor. Biz de evden ders işliyoruz onlar girmeye çalışırken”

Ç10, Erkek, Yaş:8 “Ben aklıma ilk gelen şeyi çizmek istedim. Evimizde kalırsak virüsler dışarda kalır. Ama dışarıda hayat çok güzel. Ben dışarıyı çok özlemiştim. Annem dışarı çıkmama izin vermedi. Hasta olmaktan çok korktuk”

Ç14, Kız, Yaş:9 “Okul koronavirüs dolu olduğu için evde ders yaptık”

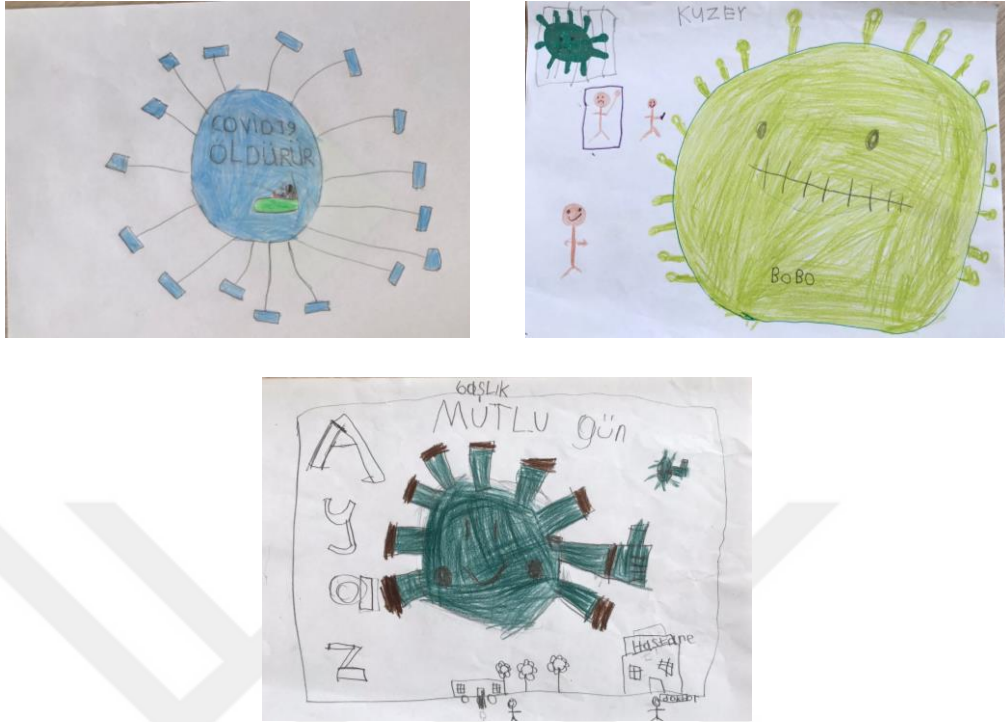
Ç15, Kız, Yaş:9 “Virüs her yere bulaşmayı çok seviyor. O yüzden çok dikkatli olmalıyız. Artık okulda virüs kalmadı ellerimizi yıkarsak mikropları uzak tutabiliriz”

Ç23, Kız, Yaş:7 “Çok büyük bir hastalık bence. Arkadaşlarımı çizdim. Okula kimse gitmedi herkesin ailesi hastanede yatıyordu. Koronavirüs olan arkadaşlarımın isimlerini de yazdım.”

4.3. KONTROL KAYBI ALGISI

Çocukların koronavirüs salgınına yönelik yapmış oldukları resimlerde “Kontrol Kaybı” algılarının genellikle insan figürlerinin abartılı olarak küçük çizimi, virüs sembolünün ise abartılı olarak büyük çizimi detaylarını resimlerinde çizmişlerdir. Çocuklar resimleri ile ilgili olarak kontrol kaybı bulgusunu destekleyen aşağıdaki ifadeleri kullanmışlardır.

Resim 4.3: Kontrol Kaybı Algısına Yönelik Resim Örnekleri

Ç12, Kız, Yaş:9 “Koronavirüsü çizdim. İçine de hasta olmuş çocuk çizdim. Yani korona hasta eder. Bu çocuk ben değilim ama, çünkü ben korona olmadım”

Ç17, Kız, Yaş:8 “Her yer virüsle kaplandı. Virüsün içine birçok ev çizdim çünkü o evler dahil her yer virüs. En çok da kolonya sürerek koruyabiliyoruz kendimizi. Ama yine de annem ve babam korona oldu”

Ç23, Kız, Yaş:7 “Çok büyük bir hastalık bence. Arkadaşlarımı çizdim. Okula kimse gitmedi herkesin ailesi hastanede yatıyordu. Koronavirüs olan arkadaşlarımın isimlerini de yazdım.”

Ç30, Erkek, Yaş:8 “Çoğu kişiyi öldürdüğü için virüs çok kötü bir şey”

Ç29, Erkek, Yaş:8 “Adam koronavirüs olduğu için hapse atmışlar. Dünyayı yok etmek isteyen kocaman bir virüs var”

4.4 KONTROL/BAŞ EDEBİLME İSTEĞİ

Çocukların koronavirüs salgınına yönelik yapmış oldukları resimlerde “Kontrol/Baş Edebilme İsteği” algılarını genellikle virüsle savaş, silah sembolleri, virüse büyük

göz ve ağız çizimleri, aşı, virüsün kilit altında tutulması, hapishane, kafes figürleriyle detaylandırmışlardır. Çocuklar resimleri ile ilgili olarak Kontrol/Baş Edebilme İsteği bulgusunu destekleyen aşağıdaki ifadeleri kullanmışlardır.

Resim 4.4: Kontrol/Baş Edebilme İsteği Algısına Yönelik Resim Örnekleri

Ç11, Erkek, Yaş:8 “Normal dünya virüssüz. Ama bu koronalı dünya. Eğer spreyi sıkarsan koronayı yok edersin. Maskeyi de takarız”

Ç8, Erkek, Yaş:8 “Virüsten korunmalıyız. O çok tehlikeli. Maske takmak, elimizi yıkamak bizi korur. Ama maske takmak kulağı çok acıtıyor. Takmak istemiyorum. Çok sıkıldım”

Ç17, Kız, Yaş:8 “Her yer virüsle kaplandı. Virüsün içine birçok ev çizdim çünkü o evler dahil her yer virüs. En çok da kolonya sürerek koruyabiliyoruz kendimizi. Ama yine de annem ve babam korona oldu”

Ç31, Erkek, Yaş:8 “Hastanede yatıyor herkes. Virüsü yakalıyoruz, yeniyoruz”

Ç18, Kız, Yaş:8 “virüs ona dokunan herkesi hasta ettiği için mutlu. Ama onu yakaladık ve hapse attık”

Ç22, Erkek, Yaş:8 “Aşıyla virüs iyileşiyor. Eğer aşı olursak virüsü böyle hapsederiz. Yeşil virüs aşıyla maviye dönüşüyor ve bize zarar vermiyor”

4.5 ORTAK İNSANLIK DENEYİMİ ALGISI

Çocukların koronavirüs salgınına yönelik yapmış oldukları resimlerde “Ortak İnsanlık Deneyimi” algılarını genellikle el ele insanların olması (insan figürlerinin yoğun olması), diğer ülkelerin çizimi televizyon, dünya figürleri ile yansıtmışlardır. Çocuklar resimleri ile ilgili olarak Ortak İnsanlık Deneyimi Algısı bulgusunu destekleyen aşağıdaki ifadeleri kullanmışlardır.

Resim 4.5: Ortak İnsanlık Deneyimi Algısına Yönelik Resim Örnekleri

Ç1, Kız, Yaş:9 “Bu gördüklerin kişi değil ülkeler. Çünkü virüs tüm dünyada olduğu için diğer ülkeleri çizdiö. Hatta Avrupa Birliği’ni de çizdim. Almanya’yı, Polonya’yı, AB’yi, extraları da çizdim. Fransa. Çekya. ABD. Bütün insanlar bizim gibi aynı durumda”

Ç19, Kız, Yaş:7 “Bütün herkesi el ele çizdim. Virüsü yeniyoruz. Bazılarını kilit altında tutuyoruz, dünyamızı koruyoruz.”

Ç23, Kız, Yaş:7 “Çok büyük bir hastalık bence. Arkadaşlarımı çizdim. Okula kimse gitmedi herkesin ailesi hastanede yatıyordu. Koronavirüs olan arkadaşlarımın isimlerini de yazdım.”

4.6. OLUMSUZ DUYGULAR TEMASI

Çocukların koronavirüs salgınına yönelik yapmış oldukları resimlerde genellikle üzgün ifade figürleriyle, kırmızı, siyah, kahverenginin yoğun kullanılması ile ve hastanede yatan insanlar ile olumsuz duygularını yansıtmışlardır. Çocuklar resimleri ile ilgili olarak “Olumsuz Duygular” algısını destekleyen aşağıdaki ifadeleri kullanmışlardır

Resim 4.6: Olumsuz Duygular Temasına Yönelik Resim Örnekleri

Ç3, Erkek Yaş:7 “Annem ve ablam hastanede yatıyor. Çok sıkıcı olduğu için onlar televizyon izliyor. O sırada virüs haberlerini izlerken doktor geldi, elinde hep eldiven oluyor”

Ç21, Kız, Yaş:8 “Hastanede yatan virüslü kişiyi çizdim. Kişinin ben değilim ama kim olduğunu bilmiyorum.”

Ç29, Erkek, Yaş:8 “Çoğu kişiyi öldürdüğü için virüs çok kötü bir şey”

Ç32, Erkek, Yaş:8 “Herkes koronavirüs oldu. Hepimizin ellerinde virüs var. Herkes çok üzgün. Kimse gülümsemiyor.”

5. TARTIŞMA

Resim analizi yöntemiyle 7-9 yaş arasındaki çocukların koronavirüs salgınına yönelik algılarının belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada ortaya çıkan bulgulara yönelik tartışma sunulmuştur.

7-9 yaş aralığındaki çocukların %50'si (n=16) virüsün biyolojik görüntüsünü betimlemişlerdir. Virüse el, ayak, ağız, göz çizmişlerdir. Sulaiman, Sukarman ve Lanta'nın (2022), pandemide çocuklara sokak resimleri yaptırdığı çalışmada, yuvarlak şekilli nesnelere, çocukların göz, ağız çizdiği görülmüştür (65). Bu bulgu Martineire ve arkadaşlarının (2021) çalışma bulgularıyla da örtüşmektedir (15).

Çalışmada çocukların resimlerindeki figür detayları, çocuğun resim yaparken gözlemi ve çocuğun resmini anlatırken kullandığı ifadeler dikkate alınarak toplamda altı tema oluşturulmuştur.

Birinci tema olan “Tehlikeli/Güvensiz Alan Algısı”, çocukların resimlerinde yoğun olarak görülmüştür. Virüs sembolleri, hastane, ambulans, sedye figürleri, maske, kolonya dezenfektan, spreylar gibi ürünlerle kendisini koruyan insan figürü çizimleri, ev ve dışarıdaki yaşam arasındaki keskin ayrımın çizilmesi, renk olarak kırmızı, siyah, kahverengi, mor renklerinin yoğun olarak kullanılması gibi detaylar çocukların resimlerindeki güvensiz ve tehlikeli alan algısını ortaya çıkarmıştır. Çocukların koronavirüsü kâğıdın her yerine yayarak büyük boyutlarda çizdiği resimler bulunmaktadır. Çocuklar kendileri için travma, kaygı, tehlike içeren figürleri abartılı bir şekilde büyük çizer. Dolayısıyla büyük veya sayfaya yayılmış virüs sembollerinin çocukta tehlike algısı yarattığı söylenebilir. Çocukların %50'si (n=16) virüsü sembolize etmiştir. Resimlerin yaklaşık %22'si (n=7) hastane, ambulans ve sedye figürlerini içermektedir. Bu figürler yoğun olarak kırmızı ve kahverengi renklerle betimlenmiştir. Çocukların resimlerde izolasyondan bahsettiği (%19) ve dolayısıyla evin dışarısını güvensiz alan olarak düşünmüş olduğu söylenebilir. Örneğin, Ç16 ile görüşme sırasında “Ben bizim evimizi çizdim. Koronavirüs varken evde kalıyoruz. Evin etrafı ve dışarısı virüs dolu” ifadeleriyle ve Ç24 kodlu çocuğun “herkes eve kapandı, maskelerimizi taktık ve her yer virüsle doluydu” ifadesiyle

çocuklar dışarısının güvenli olmadığını ifade etmiş, resimlerinde de bunu yansıtmıştır. Aksu'nun koronavirüs salgınıyla ilgili 9-12 yaş grubunda olan 25 öğrenciye göstergebilimsel yöntemle uyguladığı resim çalışmasında da çocukların % 40'ı, koronavirüs algısını resimlerine tehlikeli olarak aktarmıştır (66).

“Baş Edebilme/Kontrol Edebilme İsteği” olan ikinci temada çocukların resimlerinde virüsle savaş, virüsü kilit altında tutma, slogan atılması, virüse büyük göz ve ağız çizimleri, aşı , hapishane, kafes gibi koronavirüs salgınıyla baş etmeye yönelik detaylandırmalar yaptığı görülmektedir. Özellikle resimlerinde slogan detayları göze çarpmaktadır. Sloganlar, salgının etkilerini farkında olduklarını, bu sürece dahil olup baş etme isteğini göstermektedir. Salgının en yoğun yaşandığı İtalya’da çocuklar “her şey yoluna girecek” sloganıyla gökkuşağı çizerek resimlerini pencerelerine asmışlardır (67).

Koronavirüs salgınına yönelik baş etme algısının oluştuğu figürlerden biri de aşı figürüdür. Ç22 resmini anlatırken, *“Aşıyla virüs iyileşiyor. Eğer aşı olursak virüsü böyle hapsederiz. Yeşil virüs aşıyla maviye dönüşüyor ve bize zarar vermiyor”* ifadesini kullanmış; aşının, virüsü kontrol edebilme yöntemlerinden biri olduğu çıkarımı yapılmıştır. Çalışmaya benzer çalışmalar incelendiğinde çocuk resimlerinde aşıyla ilgili başka betimleme bulunamamıştır. Erhan ve arkadaşlarının (2022) 5-6 yaş arası 30 çocuğa uyguladığı resim çalışmasında da aşıyla ilgili herhangi bir bulguya rastlanmamış, çocukların aşı konusundaki algılarının belirlenmesiyle ilgili çalışmalara gereksinim olduğunu belirtmiştir (63). Bu çalışmada da sadece bir çocuk aşı ve iyileşmeden bahsetmiştir. Covid-19 pandemisinde aşılama faaliyetleri başladığında çocukların aşı sürecine dahil edilmemeleri bu durumu açıklayabilir. Baş etme konusunda en çok zorlanan grupların çocuklar olduğu tanımlanmaktadır (68). Ancak baş edebilme konusunda çocukların pandemi sürecinden olumlu kazanımlar da elde ettiği ifade edilebilir. Örneğin Ç18 kodlu çocuğun *“virüs herkese bulaştı ama onu yakalayıp hapse attık”* şeklindeki ifadesiyle mevcut durumun sonucunun kendisini iyi hissettirdiğine odaklanmıştır. Bir diğer örnek ise Ç27 numaralı çocuğun *“virüsleri iyileştiren bir hastane yaptım”* ifadesi hastaneyle ilgili olumlu duygular çağrıştırdığını ifade etmektedir. Ç9 kodlu çocuk, *“Her yer virüslerle dolu. Gözümüzle göremiyoruz ama eğer mesela dışarı çıkarsak, maske takmazsak bize de*

bulaşıyor. Biz hiç koronavirüs olmadık çünkü biz kendimizi koruyoruz. Elimizi yıkıyoruz” şeklinde resmini ifade etmiştir. Ç9’un salgın sürecinde öğrendiği virüsten korunma yöntemlerini uygulayıp baş etmeye çalıştığı söylenebilir. Çocukların yaptığı diğer resimlerde de kolonya, eldiven, maske, dezenfektan, el yıkama gibi figürler dikkat çekmiştir. Nazlı ve arkadaşlarının çocuk resimleri çalışmasında da kolonya figürü vurgulanmış, büyüklerin pandemide kullandığı korunma yöntemlerinin çocukların resimlerine de yansıdığını vurgulamıştır (61). Çocuklara koronavirüsü çizdirmeyi konu alan diğer çalışmalar incelendiğinde de çocukların virüsten korunma tedbirlerine oldukça hâkim oldukları görülmektedir (26, 62, 63).

Oluşturulan üçüncü tema ise “Kontrol Kaybı’dır. Virüsün abartılı büyük çizimi ve insan figürlerinin abartılı küçük çizimi gibi detaylar, resimlerde kontrol kaybı algısıyla ilgili ipuçlar vermektedir. Ç12, Koronavirüsün içinde hapsediğini düşündüğü hasta bir çocuk çizmiştir. *“Koronavirüsü çizdim. İçine de hasta olmuş çocuk çizdim. Yani korona hasta eder. Bu çocuk ben değilim ama, çünkü ben korona olmadım”* ifadelerini kullanmıştır. Ç30, *“Adam koronavirüs olduğu için hapse atılmışlar. Dünyayı yok etmek isteyen kocaman bir virüs var”* ifadelerini kullanmıştır. Koç ve arkadaşları, izolasyon sürecinde kontrol kaybının, geleceğe yönelik hayal gücü yetisinin azalmasına ve dolayısıyla umutsuzluğa sebep olabileceğini belirtmiştir (69). Direktör, koronavirüs salgını ve çocukların psikolojisiyle ilgili yazdığı derlemede, koronavirüsün tüm bireyler için istenmeyen ve kontrol kaybına neden olan bir süreç olduğunu ifade etmiştir (70). Çocuğun koronavirüsü kontrol altına alınamayan ve tehlikeli bir virüs olarak algıladığı görülmektedir.

Çocukların resimlerinde ortaya çıkan temalardan bir diğeri de Olumsuz Duygulardır. Çocuklar genellikle üzgün ifade figürleriyle, kırmızı, siyah, kahverenginin yoğun kullanılması ile ve hastanede yatan insan figürlerinin çizimi ile olumsuz duygularını yansıtmışlardır Tiryaki ve arkadaşlarının (2021) çalışmasında çocukların Covid-19 resimlerinde önlem ve temizliğin öneminden bahsetmişler aynı zamanda virüsü kızgın ve öfkeli olarak tasvir etmişlerdir (59). Korku, endişe, üzüntü duyguları bu çalışmanın analizinden elde edilen duygular arasındadır. Idoiaga ve arkadaşlarının (2022), 6-12 yaş grubu çocukların koronavirüs algılarını ve duygusal tepkilerini araştırdıkları çalışmada koronavirüsün bulaşıcı olmasından dolayı oldukça

endişeli olduklarından ve özellikle kendilerinden büyüklerine bulaşacağından korktuklarını ifade etmiştir (26). Pek ve arkadaşlarının (2021) yaptığı koronavirüs resimleri çalışmasında da çocukların virüsün kendilerine bulaşarak hasta olduklarını ve virüsü çevrelerine bulaştırma korkusu olarak ifade ettiği gözlemlenmiştir (64). Danesa ve arkadaşlarına (2020) göre çocuklarda oluşan kaygı ve strese, kısıtlamalar, okullarda yüz yüze eğitime ara verilmesi, ebeveynlerin zorunlu el yıkama davranışı, maske takma ve ateş ölçümü gibi davranışların neden olduğu düşünülmektedir (73). Aksu'nun (2021), öğrencilere göstergebilimsel yöntemle uyguladığı resim çalışmasında, öğrencilerin gösterilenlerde olumsuz duygu ve ifadelerin daha ön planda olduğunu ifade etmiş ve ortaya çıkan yeni önlemlerin öğrencilerin yaşantılarında yeni bir engel olarak algılandığını belirtmiştir (66). Pandeminin sekonder etkileri olan beslenme yetersizlikleri, eğitimin aksaması, stres ve kaygı bozuklukları, çocukların rutinlerini yerine getirememesi, ebeveynlerini kaybetme korkusu, yeni sorumluluklar, sosyal ve arkadaş desteğinin yetersiz olması, çocuk sağlığında olumsuz duygulara açabilir (68).

“Değişen Dünya”, çalışmanın bulgularından elde edilen bir diğer temadır. Çocukların resimlerinde insanların maskeleriyle dolaşması, online eğitime geçilmesiyle evden çalışma sistemi, rutinlerin bozulmasının ifade edilmesi eski dünya ve çevreye duyulan özlem çizimleri, getirilen kısıtlamaların çizimleri, artan sorumlulukların ifade edilmesi gibi detaylar değişen dünya algısını oluşturmuştur. Çocuklar, günlük rutinlerinde ve sosyal yaşamlarında, normalde zorlu olaylara karşı dayanıklılığı artıran önemli değişiklikler yaşamaktadırlar. Bu çevrelerindeki değişikliklerle çok fazla strese maruz kalabilmektedirler (71). Aşırı ağlama veya kızgınlık, kötü okul performansı, sağlıksız beslenme gibi strese farklı şekillerde yanıt verebilirler (72). Çocuklar, yaşanan belirsizlikler, yenilikler ve krizlere karşı uyum sağlamada en dezavantajlı grupları oluşturmaktadır (70). Bu yüzden çocukların algılarında değişen detayları öğrenmek, çocuğun bunu çeşitli tekniklerle dışa vurmasını sağlamak çok önemlidir.

Son tema olan “Ortak İnsanlık Deneyimi”, çocukların resimlerinde birlikte başa çıkma, beraber savaşıma, tüm dünyanın el ele vermesi, dünya ve ülke figürleri, televizyon haberleri gibi detaylarla ortaya çıkan bir temadır. Ortaya çıkan bulgulara

göre çocuklar koronavirüs salgınıyla baş etmede ortak insanlık deneyimini travmayı azaltıcı bir güç olarak görmekte-dirler. Yapılan görüşmede Ç1, “*Bu gördüklerin kişi değil ülkeler. Çünkü virüs tüm dünyada olduğu için diğer ülkeleri çizdim. Hatta Avrupa Birliği’ni de çizdim. Almanya’yı, Polonya’yı, AB’yi, ekstraları da çizdim. Fransa. Çekya. ABD. Bütün insanlar bizim gibi aynı durumda*” ifadelerini kullanmış, yaşadığı durumu sadece kendisinin değil, başkalarının da yaşadığı dolayısıyla yalnız olmadığı algısını kendisinde oluşturmuştur.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

6.1. SONUÇ

Sinop ilindeki iki ilkokulda 7-9 yaş aralığındaki çocukların koronavirüs salgınına yönelik algılarının belirlenmesi amacıyla yapmış olduğumuz araştırmadan elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir

Bu çalışmanın veri toplama aşaması pandemideki kısıtlamaların kaldırıldığı, normalleşmeye geçildiği dönemde olmasına rağmen, resimlerin geneline bakıldığında, çok canlı çizimler olduğu, çocukların istekli bir şekilde çizdiği ve resimlerini anlattığı, çocuklar üzerinde hala devam eden bir risk algısının olduğu görülmektedir.

Araştırma sonuçlarında, çocukların koronavirüse yönelik alınan önlemleri fark ettikleri, resimlerinde ve ifadelerinde önlemlere yönelik detaylar barındırdığı görülmüştür. Çocuklar koronavirüs salgınında en çok evde kalmanın zorlayıcı etkisinden, kısıtlama ve yeni kurallara ayak uydurmanın zorluklarından, bu zorluklara yönelik baş etme becerilerinden ve salgının dünya çapında etkisini farkında olduklarından bahsetmişlerdir.

Çocuklarla çalışmak, resim çizdirme gibi terapötik oyun ve terapötik iletişim tekniklerinin kullanılmasını gerektirir ve çocuk ile iletişimi kolaylaştırmaktadır. Hemşireler çocuklarla salgını ve çocuklar üzerindeki etkilerini tartışmak için çizimleri bir başlangıç noktası olarak kullanabilirler. Çizim de çocukların koronavirüs salgını ve sonuçlarını daha iyi kavramasına ve böylece ondan daha az korkmasına yardımcı olabilir (15).

Pandemi döneminde çocuk hemşirelerinin çocuk sağlığını koruma ve geliştirme açısından görev ve sorumluluklarını bilmesi, güncel rehberler ışığında çocuk ve aileye bütüncül bakım vermesi son derece önemlidir (74). Çocukların koronavirüs salgınına yönelik algıların belirlenmesi sonucunda, kriz yönetiminin sağlanması, baş edebilme yeteneklerinin geliştirilmesi, dezavantajlı grup olan

çocukların gereksinimlerinin belirlenmesi, kanıta dayalı politikaların geliştirilmesinde faydalı olabilir.

6.2. ÖNERİLER

Çocukların koronavirüsü salgınına yönelik algılarının resim çizdirerek anlaşılması amaçladığımız bu çalışma sonucuna göre;

Resim yöntemi çocukların duygu ve düşüncelerini dışa vurmaları için yardımcı bir araçtır. Bu yüzden çocukların pandemi süreciyle ilgili etkilenme durumlarının ne yönde olduğunu belirlemek için farklı araştırmaların yapılması, çocuk hemşirelerinin resim analizi eğitimi alarak, kliniklerdeki çocuklara da farklı konularda da çalışma yapması, yapılacak çalışmanın farklı yaş grubu ve büyük örneklem gruplarında ve diğer hastalıklarla ele alınması önerilir.

7. KAYNAKLAR

1. Cornaggia, A., Bianco, F., Gilli, G., Marchetti, A., Massaro, D., Castelli, I. (2022). Children's representations of the Covid-19 lockdown and pandemic through drawings. *Frontiers in Psychology*, 13, 960893.
2. Hong, H., Wang, Y., Chung H.T., Chen, C.J. (2020). Clinical characteristics of novel coronavirus disease 2019 (Covid-19) in newborns, infants and children. *Pediatrics and Neonatology* 61(2),131-132.
3. Jiao, W. Y., Wang, L. N., Liu, J., Fang, S. F., Jiao, F. Y., Pettoello-Mantovani, M., et al.(2020). Behavioral and emotional disorders in children during the Covid-19 epidemic. *The journal of Pediatrics*, 221, 264-266.
4. Vasileva, M., Alisic, E.,Young, A.,(2021). Covid-19 unmasked: preschool children's negative thoughts and worries during the Covid-19 pandemic in Australia, *European Journal of Psychotraumatology*, 12(1), 1924442.
5. Capurso, M., Dennis, J. L., Salmi, L. P., Parrino, C., Mazzeschi, C. (2020). Empowering children through school re-entry activities after the Covid-19 pandemic. *Continuity in Education*, 1(1).
6. Çilhoroz, Y. (2023). Covid-19 pandemisinin çocuklar üzerindeki psikolojik etkilerinin incelenmesi. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 36-53.
7. Aslan, A.G.D.Ö.M., Üstün, E. (2013). Kinetik Aile Çizim Testinin Stil ve Hareket Boyutları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(4).
8. Yavuzer H. (2005). *Resimleriyle Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 12.Basım.
9. Kortessluoma RL, Punamäki RL, Nikkonen M. (2008). Hospitalized children drawing their pain: the contents and cognitive and emotional characteristics of pain drawings. *Journal of Child Health Care*, 12(4), 284- 300.
10. Erdoğan, Ç., Turan, T., Pınar, B. (2020). Çocukların kendi çizimleri ile çocuk yoğun bakım ünitesi deneyimleri. *Türkiye Klinikleri Journal of Pediatrics*,29(2), 92-8.
11. Roberts, J., Fenton, G., Barnard, M. (2015). Developing effective therapeutic relationships with children, young people and their families. *Nursing Children And Young People*, 27(4).
12. İnal, S., Akgün, M. (2003). Hastanede yatan çocukta terapötik iletişim. *Atatürk Üniv. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 6(2), 67-75.
13. Pars, H., (2020). Covid-19 pandemisinde çocuklar ve pediatri hemşiresinin rolleri. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 7(Özel Sayı), 66-75.
14. Erkut, Z., Balci, S., Yıldız, S. (2017). Tarihsel süreç içinde çocuk. *Çocuk ve Medeniyet*, 2(3), 17-28.
15. Martinerie, L., Bernoux, D., Giovannini-Chami, L., Fabre, A. (2021). Children's drawings of coronavirus.*Pediatrics*, 148(1).
16. Bray, L., Blake, L., Protheroe, J., Nafria, B., de Avila, M. A. G., Ångström-Brännström et al. (2021). Children's pictures of Covid-19 and measures to mitigate its spread: an international qualitative study: An international qualitative study. *Health Education Journal*. 80(7),811–832.
17. Thompson, J., Spencer, G., Curtis, P. (2021). Children's perspectives and experiences of the COVID-19 pandemic and UK public health measures. *Health Expectations*, 24(6), 2057-2064.

18. Byrne, J. (2011). Models of micro-organisms: Children's knowledge and understanding of micro-organisms from 7 to 14 years old. *International Journal of Science Education*, 33(14), 1927-1961.
19. Yalçın, N., Aştı, T., (2011). Hemşire- hasta etkileşimi. *İ.Ü.F.N. Hem. Derg.* 19(1): 54-59.
20. Whaley, L. F., Wong, D. L. (1982). Essentials of pediatric nursing. *Nursing* 2023, 12(5), 103-106.
21. Yayan, E. H., Zengin, M. (2018). Çocuk kliniklerinde terapötik oyun. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 226-233.
22. Francischinelli, A. G. B., Almeida, F. A., Fernandes, D. M. S. O. (2012). Routine use of therapeutic play in the care of hospitalized children: nurses' perceptions. *Acta Paul Enferm.*, 25(1), 18-23.
23. Kuğuoğlu S., Tanir K. (2006). Therapeutic use of play according to developmental stage. *Journal of Ege University Nursing Faculty*, 22, 293-304.
24. Ullán, A. M., Belver, M. H., Fernández, E., Lorente, F., Badía, M., Fernández, B. (2014). The effect of a program to promote play to reduce children's post-surgical pain: with plush toys, it hurts less. *Pain Management Nursing*, 15(1), 273-282.
25. Schonfeld, D. J., & Demaria, T. (2015). Disaster preparedness advisory council and committee on psychosocial aspects of child and family health. Providing psychosocial support to children and families in the aftermath of disasters and crises. *Pediatrics*, 136(4), e1120-e1130.
26. Idoiaga Mondragon, N., Eiguren Munitis, A., Berasategi Sancho, N., Ozamiz Etxebarría, N. (2022). Drawing the Covid-19 pandemic: how do children incorporate the health crisis and its consequences into their everyday thinking? *Psychology & Health*, 37, 1-20.
27. Erol R. (2020). Covid-19 enfeksiyonunun çocuklar üzerindeki psikososyal etkileri. *YIU Sağlık Bil Derg*;1:109-114.
28. Pars H, Özcebe H, (2022). Covid-19 pandemisinin bebek ve çocuk beslenmesine etkisi. *Türk J Public Health*;20(3):439-457.
29. Ruíz-Roso, M. B., de Carvalho Padilha, P., Matilla-Escalante, D. C., Brun, P., Ulloa, N., Acevedo-Correa, D., Dávalos, A. (2020). Changes of physical activity and ultra-processed food consumption in adolescents from different countries during Covid-19 pandemic: an observational study. *Nutrients*, 12(8), 2289.
30. Yeasmin, S., Banik, R., Hossain, S., Hossain, N., Mahumud, R., Salma N., (2020). Impact of Covid-19 pandemic on the mental health of children in bangladesh: A cross-sectional study. *Children and Youth Services Review*. 117,105277.
31. Schnaiderman, D., Bailac, M., Borak, L., Comar, H., Eisner, A., Ferrari, A., Garibotti, G. (2021). Psychological impact of Covid-19 lockdown in children and adolescents from San Carlos de Bariloche, Argentina: Parents' perspective. *Arch Argent Pediatr*, 119(3): 170-176.
32. Restoy, S., Martinet, L., Sueur, C., Pelé, M. (2022). Draw yourself: How culture influences drawings by children between the ages of two and fifteen. *Frontiers in Psychology*, 13, 940617.
33. Burgess, A. W., Hartman, C. R. (1993). Children's drawings. *Child abuse & neglect*, 17(1), 161-168.
34. Liesch, S. K., Elertson, K. M. (2020). Drawing and dialogue: youth's experiences with the "face" of diabetes. *Journal of Patient Experience*, 7(6), 1158-1163.

35. Avcı, S. (2000). *3-12 yaş arası çocukların sanat eğitimi üzerine görüş ve öneriler*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
36. Yavuzer H. (1992). *Resimleriyle Çocuk*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
37. Malchodi, Cathy A. (2021). *Çocukların Resimlerini Anlamak*. (Çev: Y. Tülin), İstanbul, Remzi Kitabevi.
38. Ramazan, O., Özge, Ö. V. E. Ç. (2017). 66-72 aylık çocukların sevgi, mutluluk, korku, üzüntü duygularını tanımlama durumlarının ve resmederken kullandıkları renklerin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(1), 265-289.
39. Halmatow, S. (2018). *Çocuk Resimleri Analizi ve Psikolojik Resim Testleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
40. Savaş, İ. (2015). *Çocuğunuzun Resimleri Size Ne Anlatır*. İstanbul: Nesil Yayınları.
41. Furth, G. M. (2002). *The secret world of drawings: A Jungian approach*. Inner City Books; 2. Basım.
42. Çankırlı, A. (2012). *Çocuk Resimlerinin Dili*. İstanbul: Zafer Yayınları.
43. Bahçıvan-Saydam, R. (2004): “Çocuk çizimlerinin klinik değerlendirmedeki yeri”, *Yansıtma Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi*, 1,(1-2): 111-124.
44. Altınköprü, T. (2003) *Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır?* İstanbul: Hayat Yayıncılık, 11. Basım.
45. Yüce, A. (2016). *Çocuk Resminde Nesnenin Temsili*. İdil, 313-322.
46. Okyay, L. (2008). *6 Yaş Grubu Çocukların Aile Resimlerinin Sosyo-Kültürel Değişkenler Ve Davranış Problemleri Açısından Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
47. Artut, K. (2007). *Okul Öncesinde Resim Eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
48. Yaşar, M. C., Aral, N. (2009). Sanat Ürünü Olarak Çocuk Resimleri. *Cagdas Egitim Dergisi*, (365).
49. Buyurgan, S. ve Buyurgan, U. (2007). *Sanat Eğitimi ve Öğretimi “Eğitimin Her Kademesine Yönelik Yöntem ve Tekniklerle”* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
50. Kırısoğlu, O. (1998). Sanat eğitimi açısından çocuk resimlerinin anlamı. *Hacettepe Üniversitesi Sanat Yazıları Dergisi*, 7, 49.
51. Tüfekci, F. G. (2015). Çocuk hemşirelerinde mesleki profesyonel değerler. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (2), 105-109.
52. Yiğit, R., Yüzer, S. (2007). Çocuk kliniğinde çalışan hemşirelerin rol ve işlevlerini uygulama düzeyleri. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 9(1), 16-27.
53. Conk, Z., Başbakkal, Z., Yılmaz, H. B., Bolışık, B. (2013). *Pediatric Hemşireliği*. Akademisyen Tıp Kitabevi.
54. Yayan, E. H., Zengin, M. (2018). Çocuk kliniklerinde terapötik oyun. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 226-233.
55. Yıldırım, A. (2013). Estetik bilme ve hemşirelik. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(1), 69-76.
56. Şen Beytut, D., Bolışık, B., Solak, U., Seyfioğlu, U. (2009). Çocuklarda hastaneye yatma etkilerinin projektif yöntem olan resim çizme yoluyla incelenmesi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(3), 35-44.

57. Uysal, G., Düzkaya, D. S., Bozkurt, G., Çöplü, Y. (2018). Hastanede yatan çocukların hemşire algısının resim çizme yöntemi ile incelenmesi: Projektif araştırma. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(1), 62-74.
58. Teksöz, E., Ocakçı, A. F. (2014). Çocuk hemşireliği'nde sanat uygulamaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 119-123.
59. Tiryaki, Ö., Zengin, H., Çınar N. (2021). Çocukların Covid-19 pandemisine ilişkin algılarının çizdikleri resimlere yansması. *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 4(3), 296-305.
60. Coşkun, R. (2022). Nitel araştırmalarda sorunlar: seçilmiş makalelerin eleştirel bir incelemesi ve bazı öneriler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 165-189.
61. Nazlı, R. S., Çat, A. K. (2021). Çocukların Covid-19 algılarının resme yansması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 36, 221-242.
62. Usta, S. Y., Gökcan, H. N. (2020). Çocukların ve annelerinin gözünden Covid-19. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 187-206.
63. Erhan, G., Doğanay, G., Şahin S. (2022). Çocukların resimlerinde hastalık algısı: Covid-19 (Koronavirüs). *10. Uluslararası Kadın Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Kongresinde sunulan bildiri*. Erişim adresi: www.kadincocuksagligiveegitimkongresi.org. .
64. Pek, E. (2021). Covid-19 pandemisinin çocuk çizimlerine yansmaları. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 10(88), 1737-1746.
65. Sulaiman Hanan., Sukarman B., Lanta L. (2022). Visual perception of children towards covid-19 in the community of people caring for street children in makassar. *Paratiwi: Jurnal Seni Rupa Dan Desain*. 1(1). E-ISSN: 2829-3630 Erişim Adresi: (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).
66. Aksu, S. (2021). Çocukların korona salgını konulu resimlerinin göstergebilimsel analizi. *Sed Journal Of Art Education*, 9(1).
67. Otte, J. (2020). Everything will be all right': message of hope spreads in Italy. *The Guardian*, 12, 2020.
68. Coşkun, A. B., Çiğdem, Z., & Polat, S. (2021). Covid-19'un çocuklar üzerindeki dolaylı (ikincil) etkilerinin incelenmesi, geleneksel derleme. *Türkiye Klinikleri Journal of Pediatrics*, 30(2).
69. Koç, A., Demirkol, M. E., Uzun, L. N., Tok, H. (2021). Covid-19 sebebiyle bir kurumda karantina altında bulunan bireylerde kaygı ve umutsuzluk düzeyleri ve etkileyen faktörler. *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 54-63.
70. Direktör, C. (2021). Covid-19 salgını ve çocuk psikolojisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(4), 739-750.
71. Dalton, L., Rapa, E., & Stein, A. (2020). Protecting the psychological health of children through effective communication about Covid-19. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4(5), 346-347.
72. Özçevik, D., & Ocakçı, A. F. (2020). Covid-19 ve ev hapsindeki çocuk: salgının psikolojik etkileri ve hafifletme yolları. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 19(1), 13-17.
73. Danese A, Smith P, Chitsabesan P, Dubicka B (2020). child and adolescent mental health amidst emergencies and disasters. *Br J Psychiatry*, 216:159-162.
74. Guba, E. G. ve Lincoln, Y. S. (1982) "Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry", *Educational Communication & Technology Journal*, 30(4), 233-252.
75. Creswell, J. W. (2003). Research: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. *California. EUA: Sage*. 2nd edition, ISBN 0-7619-2442-6, 246.

76. Chaturvedi, K., Vishwakarma, D. K., Singh, N. (2021). Covid-19 and its impact on education, social life and mental health of students: A survey. *Children and youth services review*, 121, 105866.
77. Larivière-Bastien, D., Aubuchon, O., Blondin, A., Dupont, D., Libenstein, J., Séguin, F., et al. (2022). Children's perspectives on friendships and socialization during the Covid-19 pandemic: A qualitative approach. *Child care, health and development*, 48(6), 1017-1030.
78. Adıbelli, D., Sümen, A. (2020). The effect of the coronavirus (Covid-19) pandemic on health-related quality of life in children. *Children and Youth Services Review*, 119, 105595.
79. Expressive Therapies Studies. 28.07.2023. Erişim adresi: <https://lesley.edu/academics/graduate/expressive-therapies-studies/>
80. Başkale, H.,(2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğü, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*. 9(1), 23-28.

8. EKLER

EK:1 RESİMLER VE ANALİZLERİ

Ç1, 9 yaşında kız çocuğunun resmidir. Resmin geneline bakıldığında olumsuz bir atmosfer olduğu dikkati çekmektedir. Siyah, kahverengi ve kırmızı renk kullanımları yaygın ve çizim özelliklerinde köşeli ve sivri detaylar olduğu görülmektedir. Resimde farklı insan ve hayvan sembolleri kullanılmış ve bu semboller resim kağıdına yayılmış şekilde çizilmiştir. Ç1 ile resim ile ilgili yapılan görüşmede *“Bu gördüklerin kişi değil ülkeler. Çünkü virüs tüm dünyada olduğu için diğer ülkeleri çizdim. Hatta Avrupa Birliği’ni de çizdim. Almanya’yı, Polonya’yı, AB’yi, extraları da çizdim. Fransa. Çekya. ABD. Bütün insanlar bizim gibi aynı durumda”* ifadesini kullanmıştır. Tüm bu veriler, çocuk tarafından koronavirüsün dünyadaki tüm canlıları etkileyen bir salgın olarak algılandığına ve bu durumun çocukta korku, kaygı gibi zorlayıcı duygular yarattığına işaret etmektedir. Ülke bayraklarını insan ve hayvan figürlerinin üzerinde temsilen ifade etmiş, hayvanların ve tüm ülkelerin koronavirüs salgınından etkilendiğini vurgulamıştır. Figürlerin büyüklüğüne göre, çocuğun diğer ülkelerdeki insan ve hayvanların da koronavirüsten etkilendiğinin farkında olduğu söylenebilir. Resmi istekli çizdiği, salgına yönelik düşüncelerini ifade etme isteğine yorumlanabilir.

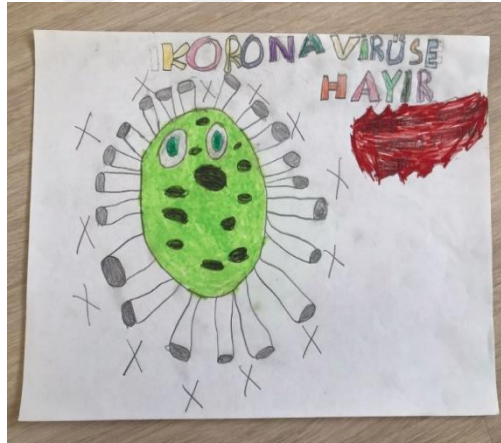
Ç2 8 yaşında erkek çocuğun resmidir. Ç3'ün resmi incelendiğinde projektif olarak geçmiş ve geleceği temsil eden resmin sol ve sağ alanlarını ikiye bölerek kullandığı görülmektedir. Çocuk resminde sol tarafı eski yaşam sağ tarafı ise koronavirüs sonrası yaşam olarak ikiye ayırmıştır. Resmin sol tarafında ağaçlar, güneş, park, uçak gibi olumlu semboller kullanılmış ve canlı renklere yer verilmiştir. Sağ tarafta ise yağmur yağan bulutlar, ambulans, hasta taşıyan insanlar gibi olumsuz semboller kullanılarak soluk renklere yer verilmiştir. Eski ve yeni arasında duran bir apartman çizilmiş ve iki dönemi ayıran farklı renkler kullanılmıştır. Renklendirmede sağ tarafta sarı renk olumlu duyguları gösterirken, siyah renk zorlayıcı duygulara işaret etmektedir. Ayrıca çizilen evin eski olarak belirtilen alanında kalan kısmında kapı bulunmaktadır. Diğer tarafta bu detaya yer verilmemiştir. Ç2 ile yapılan görüşmede resim hakkında *"Eskiden hayat çok güzeldi. Ağaçlar uçak, parklar. Şimdi çok kötü herkes evde ve birbirine uzak"* ifadesini kullanmıştır. Tüm veriler değerlendirildiğinde çocuk tarafından koronavirüsün yaşamı ciddi derecede değiştiren, sosyal hayatı kısıtlayan, travma etkisi yaratan, tehlikeli olarak algılandığı ve koronavirüs ile ilgili olarak kaygı, hüznün gibi zorlayıcı duygular hissettiği yönünde değerlendirme yapılmıştır.

Ç3 kodlu 7 yaşında erkek çocuğun resmi projektif olarak incelendiğinde hastanede yatan iki aile bireyini resmin büyük kısmında yer vermiştir. Sol alta da onlarla ilgilenen, maske ve eldiven giyen doktoru resmetmiştir. bunu resmine yansıtmıştır. Televizyon haberlerinde sürekli pandemiden bahsedildiği, yoğun olarak pandemi haberlerine maruz kaldığını resmetmiştir. Aile bireylerinin koronavirüs maruziyeti olduğu ve bunu kağıtta büyük bir alanda resmetmesi, çocuğun yaşamında önemli bir yer edindiği, güçlü bir etki olduğu ifade edilebilir. Resmin genel havası, renk kullanımı canlıdır. Ç3 ile yapılan görüşmede “*Annem ve ablam hastanede yatıyor. Çok sıkıcı olduğu için onlar televizyon izliyor. O sırada virüs haberlerini izlerken doktor geldi, elinde hep eldiven oluyor*” ifadelerini kullanmıştır. Tüm bu veriler, çocuğun pandemi sırasında kullanılan koruyucu önlemlerin, sağlık çalışanları tarafından kullanıldığı dikkatini çekmiştir. Aile bireylerini üzgün çizmesi, hastane figüründe kırmızı tonunun kullanılması çocuğun korku, kaygı, tehlikeli durum gibi duyguları hissettiği yönünde değerlendirme yapılmıştır.

Ç4 sekiz yaşında erkek çocuğun resmi çocuğun resmi projektif olarak incelendiğinde, ev çizimlerinde genel olarak soluk renk kullanımı görülmektedir. Dışarıya çizdiği insan ve virüs figürleri, kâğıdı kaplayacak kadar büyük güneş figürü bulunmaktadır. Koronavirüs salgını döneminde evlerin büyüklüğü ve “*Evde kaldığımız için bu evleri çizdim. Etrafta virüs ve maskeli insanlar var*” ifadesi de göz önünde bulundurularak, Pandemi döneminde uygulanan izolasyon durumu, kısıtlamalar ve değişen yaşam şekli çocukta zorlayıcı duygulara, kaygı ve karamsarlığa neden olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Ç5, sekiz yaşında erkek çocuğun çizdiği resimdir. Resim incelendiğinde olumlu bir atmosfer görülmektedir. Merkeze büyük bir koronavirüs betimlenmiş, gözleri oldukça büyük çizilmiştir. Resimde iki adet slogan bulunmaktadır. Çocuk resmini anlatırken “*kocaman bir virüs çizdim*” ifadesini kullanmış ve çok anlatmak istememiştir. Tüm bu verilerle resim, çocuğun koronavirüsü bir tehdit olarak algıladığı, slogan detaylarıyla koronavirüsle mücadelede kendisini durumun bir parçası olarak hissettiği şeklinde yorumlanmıştır.

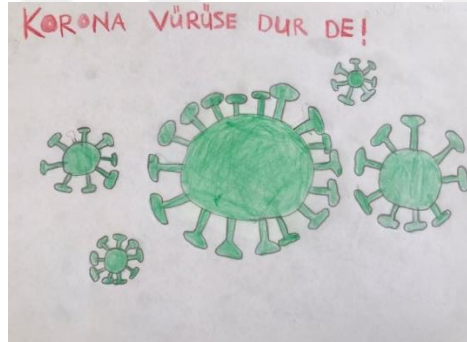
Ç6, sekiz yaşında erkek çocuğun resmidir. Dünyayı büyük ve tam merkeze çizdiği görülmüştür. Her yere virüsü betimlemesi ve virüsün yayıldığıyla ilgili çocuğun ifadelerini destekler nitelikte figür yerleşimleri, bulunduğu alanın tehlikeli olduğuna işaret edebilir. Araştırmacının çocuğu resim yaparken gözleminde ise aceleci çizdiği görülmüştür. Dünya resminde kullanılan renkler olumlu fakat virüsler için daha koyu renkler kullanılmıştır. Ç6, resminde *“Koronavirüs çok korkunç bi şey. Her yere çizdim bu yüzden. Tüm dünyada olduğu için dünyayı da çizdim resmimde”* ifadelerini kullanmıştır. Koronavirüsün kendisinde güvensiz alan yarattığı, kaygı ve zorlayıcı duygular yarattığı yorumlanabilir.

Ç7, sekiz yaşında kız çocuğunun resmidir. Çocuk, resmini yaparken sakin şekilde gözlenmiştir. Tüm kâğıdı kaplayan bir ev ortamı resmetmiş, odasını bölmelere ayırmıştır. Dış dünyayı resmederken mavi ve kırmızı renkleri kullanmıştır. Ders çalıştığı masada da kahverengi rengini tercih etmiştir. Resmini anlatırken ise *“Virüsler kapıdan pencereden girmeye çalışıyor. Biz de evden ders işliyoruz onlar girmeye çalışırken”* ifadesini kullanmıştır. Tüm bu veriler, dış dünyanın güvensiz bir alan olduğu, koronavirüsün kendisinde yaygın kaygı yarattığı, online eğitime geçişin, hayatındaki önemli değişikliklerden biri olduğunu vurgulamış olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Ç8 sekiz yaşındaki kız çocuğuna ait resmin projektif olarak incelemesinde, resmin genel havası olumlu, sarı, yeşil ve açık tonlar fazla kullanılmıştır. Yaygın olarak sağ tarafa koronavirüsü betimlemiş, sol tarafa ise koronavirüsten korunma yollarını ayrıntılayan insan figürü çizmiştir. Kâğıdın üst kısmında da koronavirüsten korunma ile ilgili sloganlar yoğun olarak görülmektedir. Maske, peçete, sabun gibi önlemleri içeren detayları kırmızı ile renklendirmiştir. Ç8 ile yapılan görüşmede, *“Virüsten korunmalıyız. O çok tehlikeli. Maske takmak, elimizi yıkamak bizi korur. Ama maske takmak kulağı çok acıtıyor. Takmak istemiyorum. Çok sıkıldım”* ifadeleri kullanılmıştır. Tüm veriler değerlendirildiğinde pandemiyle başa çıkma isteği, alınan önlemlerle salgını kontrol altına alabilme isteğinin olduğu, alınan önlemlerin çocukta kaygı ve zorlayıcı duygular yarattığı şeklinde değerlendirilmiştir.

Ç9, sekiz yaşındaki kız çocuğunun resmidir. Projektif olarak değerlendirildiğinde, resimde yaygın olarak virüs detaylarını çizmiş olduğu görülmektedir. Sayfanın üst kısmına da kırmızı renkle slogan atmıştır. Ç9 ile yapılan görüşmede *“Her yer virüslerle dolu. Gözümüzle göremiyoruz ama eğer mesela dışarı çıkarsak, maske takmazsak bize de bulaşıyor. Biz hiç koronavirüs olmadık çünkü biz kendimizi koruyoruz. Elimizi yıkıyoruz”* ifadelerinin kullanılmasıyla tüm bu verilere bakıldığında, çocuğun kendini güvensiz bir alanda hissettiği ayrıca kâğıdın her tarafında birden fazla virüsün çizilmiş olması çocukta yaygın etkisinin olduğu, bir

tarafından da kırmızı renkle slogan atmış olması , çocuğun pandemiyle başa çıkma isteği ile ilişkilendirilebilir.

Ç10, sekiz yaşında erkek çocuğun resmidir. Çocuk resminde renk kullanmak istememiştir. Çizerken çok aceleci davranmış, bir an önce bitirmek istemiş ve sıkıldığını ifade etmiştir. Kâğıdın en sağında bir adet anahtar deliğini andıran ağaç, kuş ve kuş yuvası dikkat çekmektedir. *“Ben aklıma ilk gelen şeyi çizmek istedim. Evimizde kalırsak virüsler dışarda kalır. Ama dışarıda hayat çok güzel. Ben dışarıyı çok özlemiştim. Annem dışarı çıkmama izin vermedi. Hasta olmaktan çok korktuk”* ifadelerini kullanmıştır. Tüm bu veriler ışığında Ç10 resmi, koronavirüsle ilgili dışarıya özlem duyduğu, pandemi sürecinde getirilen kısıtlamalardan sonra yaşam şeklinin değişmesi ile çocuğun sosyal açıdan zorlandığı, bu sebeple koronavirüse düşmanlık duygusu beslediği şeklinde yorumlanabilir.

Ç11 kodlu sekiz yaşındaki erkek çocuğun, resminin genel enerjisi olumludur. Resim değerlendirmesinde ise büyük bir spray figürünün yine büyük bir virüsü yok etmeye çalıştığı detayı görülmektedir. Slogan detayı ise çocuğun salgını kontrol altına alma isteğini desteklemektedir. Kâğıdın büyük bir kısmına yayılan virüs betimlemeleri ve dezenfektan, spray gibi büyük çizilmiş figürlerin, alınan önlemlerin çocuk için önemini ifade ettiği düşünülebilir. Oldukça hevesli bir şekilde resmini çizmiş ve anlatmıştır. Ç11, görüşmede; *“Normal dünya virüssüz. Ama bu koronali dünya. Eğer spreyi sıkarsan koronayı yok edersin. Maskeyi de takarsın.”* ifadelerini kullanmıştır. Tüm veriler değerlendirildiğinde çocuk tarafından

koronavirüsü yok etmeyle ilgili başa çıkma deneyimlerinin olduğu, koronavirüsü kontrol edebildiğini öğrendiği, pandemi ile ilgili olumlu duygular hissettiği yönünde değerlendirme yapılmıştır.

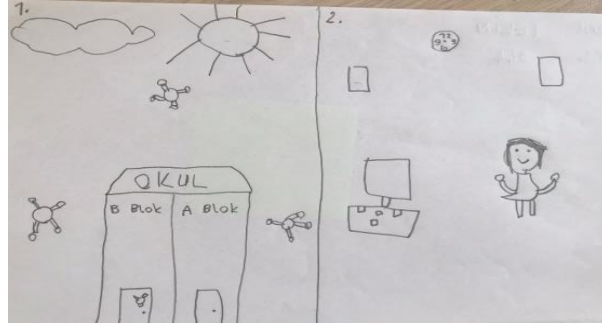

Ç12, dokuz yaşındaki kız çocuğuna ait resimdir. Araştırmacı, çocuğun resmini sakin şekilde çizdiğini gözlemlemiştir. Çocuk kâğıdın merkezine koronavirüsü resmetmiş, içerisine de slogan atmıştır. Koronavirüsün içinde hapsedildiğini düşündüğü hasta bir çocuk çizmiştir. *“Koronavirüsü çizdim. İçine de hasta olmuş çocuk çizdim. Yani korona hasta eder. Bu çocuk ben değilim ama, çünkü ben korona olmadım”* ifadelerini kullanmıştır. Tüm bu verilerle birlikte, koronavirüsün korku ve kaygı yarattığı, herkesi hasta eden koronavirüsün, çocukta kontrol kaybına neden olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Ç13, 8 yaşındaki kız çocuğun resmidir. Resmin enerjisi oldukça olumlu görünmektedir. Çocuk göç eden martılar, gökkuşağı içinde çiçek figürü, üzgün güneş figürü kullanmıştır. Yapılan görüşmede *“Korona olmayan martıların göç etmesini izliyoruz. Evde herkes televizyonu açıp koronavirüsü izliyor”* şeklinde resmini ifade etmiştir. Tüm bu veriler çocuğun salgın sürecinde izolasyon ve değişen sosyal hayat

rutinleri sebebiyle dış dünyaya özlem duyduğu algısı olduğu yönünde değerlendirme yapılabilir.

Ç14, 9 yaşında kız çocuğunun yaptığı resimde renk tercih etmemiş ve resmi çizerken aceleci davrandığı gözlemlenmiştir. Kâğıdı sağ ve sol olarak ikiye ayırmış ve sol tarafa virüsle dolu olan okulu çizmiştir. Sağ tarafa ise ders çalıştığı odayı resmetmiştir. Yapılan görüşmede “Okul koronavirüs dolu olduğu için evde ders yaptık” ifadesiyle; değişen yaşam şekli, maske ve kısıtlamalar, online eğitim süreci, çocuğun pandemi sürecine yönelik algısında önemli etkiler yaptığı şeklinde yorumlanmıştır.

Ç15, dokuz yaşında kız çocuğunun resmidir. Resme genel baktığımızda enerjik ve canlı bir havası vardır. Sol tarafa dünyayı, sağ tarafa da virüsü resmetmiş, aynı zamanda virüsü konuşturmuştur. Konuşma çizgisini gösteren ok figüründe kırmızı rnei kullanmıştır. Çocuk istekli ve sakin bi şekilde resmini tamamlamıştır. Dünya ile virüsün büyüklüğünü eş değer göstermek için sembol kullanmıştır. Ç15 ile yapılan görüşmede “Virüs her yere bulaşmayı çok seviyor. O yüzden çok dikkatli olmalıyız. Artık okulda virüs kalmadı ellerimizi yıkarsak mikropları uzak tutabiliriz” ifadelerini kullanmıştır. Tüm veriler dikkate alınarak değerlendirildiğinde, virüsün etkisinin tüm dünyayı kapsayacak kadar güçlü olduğunu vurgulamış, bir taraftan da

salgının etkilerinin azaldığı düşünülerek, artık zorlayıcı duyguların yerini üstesinden gelinebilir olumlu duyguların aldığını, gülümseyen bir virüsle bunu betimlediği şeklinde yorumlanabilir.

Ç16, dokuz yaşında erkek çocuğun çizdiği resimdir. Resimde genel olarak olumlu bir atmosfer vardır. Kâğıdın merkezine çizilen çok fazla penceresi olan ev ve etrafında düzenli sıralanmış gülümseyen virüs figürleri bulunmaktadır. Çocuk resmi çizerken oldukça enerjik ve sakindir. Görüşme sürecinde resmini çok istekli anlatmıştır. Ç16 ile yapılan görüşmede “Ben bizim evimizi çizdim. Koronavirüs varken evde kalıyoruz. Evin etrafı ve dışarısı virüs dolu” ifadelerini kullanmıştır. Tüm bu verilerle resim, çocuğun evini güvenli alan olarak gördüğü, koronavirüs salgınıyla başa çıkma mekanizması olarak izolasyon kısıtlamasına uyguladığı şeklinde yorumlanmıştır.

Ç17, sekiz yaşındaki kız çocuğunun resmidir. Resmin genel atmosferi olumludur. Araştırmacı çocuğun çok istekli şekilde resmini yaptığı ve anlattığını gözlemlemiştir. Sol tarafa çizilen kolonya figürü ile kâğıdın üst kısmına resmettiği sloganla bağlantılı olarak önlem alınması gerektiğine yönelik çağrışımlar yapılabilir. Resmin büyük bölümünü kaplayan merkeze çizilmiş virüs çizimi görülmektedir. Virüsü sağ ve soldan virüsü daraltıcı çizgiler kullanmıştır. Ç17 ile yapılan görüşmede resmini “Her yer virüsle kaplandı. Virüsün içine birçok ev çizdim çünkü o evler dahil her yer virüs. En çok da kolonya sürerek koruyabiliyoruz kendimizi. Ama yine de annem ve babam korona oldu” şeklinde ifade etmiştir. Tüm bu veriler, çocuğun

virüsü önemli, etki yaratan, güçlü şekilde algıladığına işaret edebilir. Virüsü daraltması onu izole etmek istediği tehdit içeren bir unsur olarak gördüğü söylenebilir. Virüsün gözlerinin büyük çizilmesi de yaşadığı kaygıyı gösterebilir. Bu durumu kontrol etme çabası olarak da kolonya figürü ve onu destekleyen slogan figürü yer almaktadır. Bu çabaları pandeminin etkilerinin hala devam ettiği, onu etkileyen sorunların olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Ç18, sekiz yaşında kız çocuğunun resmidir. Çocuğun, resmi oldukça aceleci çizdiği gözlemlenmiştir. Resmin genelinde olumsuz bir atmosfer olduğu görülmektedir. Zikzaklı ve keskin çizim detayları görülmektedir. Kâğıdın merkezine çizilen virüs çizimi vardır. Virüsü çerçeveleyip daraltmıştır. Görüşme sürecinde resmini, *“virüs ona dokunan herkesi hasta ettiği için mutlu. Ama onu yakaladık ve hapse attık”* olarak ifade etmiştir. Tüm bu veriler virüsü izole etmek istediği, koronavirüs ile mücadele de kendisinin de bu süreç dahil olduğu ve bununla başa çıkabildiği algısının oluştuğu şeklinde yorumlanabilir.

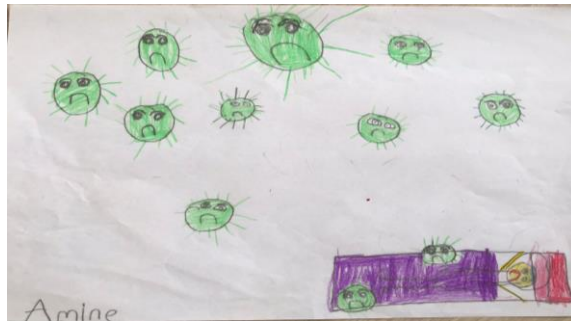

Ç19, yedi yaşındaki kız çocuğunun resmidir. Çocuk, resmini çizerken oldukça hevesli ve enerjik olduğu gözlenmiştir. Dünya ve virüs figürlerinde yeşil ve maviyi kullanmıştır. İnsan figürlerinde kırmızı rengi tercih etmiş ve dünyayı çevreleyecek

kadar çok figür çizmiştir. Virüsün bir kısmını çevreleyen hapishane figürü ile virüsleri kontrol altına aldığı görülmektedir. Ç19 ile görüşmede, *“Bütün herkesi el ele çizdim. Virüsü yeniyoruz. Bazılarını kilit altında tutuyoruz, dünyamızı koruyoruz.”* ifadelerini kullanmıştır. Tüm bu verilere göre, koronavirüsün dünya çapında etkisinin olduğu ve salgınla mücadelede tüm insanlığın ortak olduğu, pandeminin büyük bir bölümünün kontrol altına alındığı şeklinde yorumlanmıştır.

Ç20 kodlu yedi yaşındaki kız çocuğun resminde olumsuz bir atmosfer görülmektedir. Ağırlıklı olarak kırmızı renk kullanımı vardır ve robot figürünün keskin çizgileri detaylandırılmıştır. Resmin genelinde de sivri ve zikzaklı çizgilerin yaygın olduğu görülmektedir. Ç20, virüsü bir robot olarak temsil etmiş. Herkesi öldürdüğünü yerde yatan insanlar olduğunu ifade etmiştir. Çocuk resmini oldukça istekli anlatmak istemiştir. Tüm bu veriler değerlendirildiğinde koronavirüsün çocuk üzerinde oldukça kaygılı, tehlikeli, korkulu, zorlayıcı duygular yarattığını görmekteyiz.

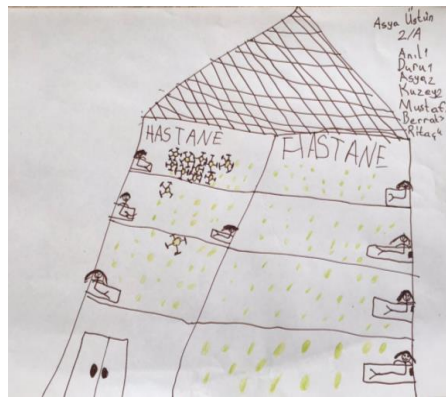

Ç21, sekiz yaşındaki kız çocuğunun resmidir. Resimde virüsler kâğıda yayılmış ve üzgün şekilde çizilmiştir. Virüsleri betimleyen kocaman göz ve ağız çizimleri vardır. Sağ alt kısımda mor renk ağırlıklı olan yatan üzgün insan figürü çizilmiştir. Ç21 ile yapılan görüşmede, *“Hastanede yatan virüslü kişiyi çizdim.”*

Kişinin ben değilim ama kim olduğunu bilmiyorum.” ifadelerini kullanmıştır. Çocuk görüşme sürecinde resmini anlatmak için çok hevesli olmamıştır. Tüm bu veriler çocuğun koronavirüs salgınında güvensiz bir alanda hissettiği, virüsün kendisinde tehlikeli, umutsuz ve zorlayıcı duygular yarattığına işaret etmektedir.

Ç22, sekiz yaşında bir erkek çocuğunun resmidir. Resmin enerjisi oldukça olumdur. Çocuk sarı, turuncu yeşil, mavi, kırmızı, renklerini çeşitli şekillerde kullanmıştır. Resimde aşı, virüsü hapse atma, doktor, hastane figürleri yer almaktadır. Görüşme sırasında çocuk *“Aşıyla virüs iyileşiyor. Eğer aşı olursak virüsü böyle hapsederiz. Yeşil virüs aşıyla maviye dönüşüyor ve bize zarar vermiyor”* şeklinde resmini ifade etmiştir. Tüm bu veriler, virüsün aşıyla kontrol altına alındığını ve çocukta salgın sürecinin atlatıldığı algısını oluşturduğu görülmüştür. Mutasyon kavramını öğrendiği, virüsün hala var olduğu fakat zararsız olduğu algısı da çocuğun ifadeleri ve resmine bakılarak yorumlanmıştır

Ç23, yedi yaşındaki kız çocuğunun resmidir. Resimde hastane binasının merkeze ve sağa doğru yönelimi vardır. Kapısı kapalı çizilmiş olan hastane binasında renklendirme yapılmamış, tüm binanın virüsle kaplı olduğunu gösteren figürleri yoğun olarak çizmiştir. Ç23, *“Çok büyük bir hastalık bence. Arkadaşlarımı çizdim.*

Okula kimse gitmedi herkesin ailesi hastanede yatıyordu. Koronavirüs olan arkadaşlarımla isimlerini de yazdım.” ifadeleriyle resmini anlatmıştır. Tüm bu veriler, çocuğun koronavirüs pandemisinde hastaneye yatma ile ilgili deneyimlerinin etkisinde olduğu, değişen yaşam tarzı ile okul hayatında değişiklikler yaşandığı, hastalığın çocukta büyük ve tehlikeli bir algı oluşturduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Ç24 kodlu yedi yaşındaki kız çocuğu resminde canlı renklerin kullanımı olumlu bir izlenim olduğunu, evin kâğıdın merkezine çok büyük ve çatısı sığmayacak şekilde çizilmesi dışarının güvensiz olduğunu göstermektedir. Evi çizerken çizgilerin kesik kesik tamamlanması kaygısını kontrol etmeye çalıştığını düşündürülebilir. Virüslerin de sayfanın sol tarafına yerleşimli olduğu görülmektedir. Çocuklar genellikle olumsuz figürleri sola çizerler. Ç24 ile yapılan görüşmede “herkes eve kapandı, maskelerimizi taktık ve her yer virüsle doluydu” ifadelerini kullanmıştır. Tüm bu veriler, ev dışındaki alanların güvenli olmadığı, herkesin maskeli olması ve eve kapanması algısını oluşturmuştur. Başa çıkma yöntemi olarak maske taktıkları, değişen yaşam şekline ve kısıtlamalara uyum sağlamaya çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir

Ç25 kodlu yedi buçuk yaşındaki kız çocuğunun resmi. Resmin genel havası enerjik ve birçok renk kullanılmıştır. Kullanılan figürler kâğıdın zeminini doldurmuş

ancak çok küçük resmedilmiştir. Ç25 ile yapılan görüşmede “Çöplerden koronavirüs yayıldığı için insanlar çöpleri topluyor. Bir tane kadın çöp kovaına çöpleri attığı için virüsü öldürmüş” ifadesiyle, koronavirüs salgınıyla baş edemediği ve daha içe kapanık olduğu, koronavirüsü kontrol edebilme isteğinin olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Ç26, yedi buçuk yaşında erkek çocuğuna ait resmin projektif olarak incelemesinde, genel olarak soluk renkler kullandığı görülmüştür. Gökyüzü ve uzay çizimlerinde kalemi keskin ve sert kullandığı görülmüş, bu kısımlarda aceleci resim çizdiği gözlemlenmiştir. Kendisini tek başına ve küçük çizmiştir. Hastaneyi kâğıdın sol kısmına çizmiş ve renklendirme yapmak istememiştir. Ç26 ile görüşmede “Virüsler sarı olanlar. Onlar mutasyon geçirip büyüyorlar. Uzaydan yayılıp bize geliyorlar” ifadesini kullanmıştır. Virüsün büyüdükçe daha tehlikeli olduğu, hastanenin kendisinde uyandırdığı olumsuzluğu, koronavirüsle ilgili olarak baş etme konusunda sorunlar yaşadığı şeklinde değerlendirme yapılmıştır.

Ç27, yedi buçuk yaşında kız çocuğunun resmidir. Resim genel olarak olumlu bir atmosferi yansıtmaktadır. Çocuk resmini çizerken, keyifli ve sakin şekilde olduğu gözlemlenmiştir. Resminde güneşi kırmızı renkte ve üzgün çizmiştir. Kâğıdın her yerine dağılan virüsleri de üzgün şekilde çizmiş, insan figürlerinin hepsinin ise gülen yüz şeklinde olduğu görülmüştür. Hastanenin kapısı açık çizilmiştir. Ç27 ile görüşme

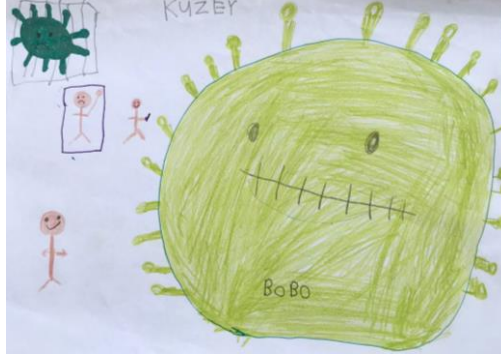
sırasında “*virüsleri iyileştiren hastane yaptım*” ifadelerini kullanmıştır. Tüm bu veriler, koronavirüs salgınına yönelik hastanelerin olumlu bir algı yarattığı, güven ilişkisi kurulduğu, virüsle başa çıkılabildiği algısının oluştuğu şeklinde yorumlanabilir.

Ç28, sekiz yaşında kız çocuğunun resmidir. Resmin oldukça olumsuz bir atmosfere sahip olduğu söylenebilir. Kâğıda yayılan yıldız figürleri görülmektedir. Çocuk resmini yaparken sakin olduğu gözlemlenmiştir. İnsan figürlerindeki çizimlerde sivri detaylar ve sert geçişler göze çarpmaktadır. Ç28, resmini anlatırken “*Gece olmuş, geceleri insanlar dışarı çıktığı için koronavirüs oldular. Herkes evine kaçmış o yüzden*” ifadelerini kullanmıştır. Tüm bu veriler çocuğun koronavirüsü karanlıkla ve güvensiz alanla ilişkilendirdiği, koranavirüsün kendisinde kaygı, korku, duygusal gerilim ve zorlayıcı duygular uyandırdığı, çocuğun bu durumla ilgili çatışmalar yaşadığı şeklinde yorumlanmıştır.

Ç29, sekiz yaşındaki erkek çocuğun resmidir. Resmin genelinde olumsuz bir atmosfer olduğu görünmektedir. Karamsar renkler kullanmış, virüsü çerçeveye izole etmiştir ancak figürleri bu çerçevenin dışında tutmuştur. Çizgilerindeki sivri ve zikzak detayları dikkat çekmektedir. Çocuk resmini sakin ve hevesli bir şekilde çizmiştir. Görüşme sürecinde de istekli gözlemlenmiştir. Ç29 ile görüşmede “*Çoğu kişiyi öldürdüğü için virüs çok kötü bir şey*” ifade etmiştir. Koronavirüsün kendisinde kaygı ve korku yarattığı algısı oluşmuştur.

Ç30, sekiz yaşında erkek çocuğun çizdiği resimdir. Resmini çok enerjik çizmiş ve hemen anlatmak istemiştir. Genel havası olumludur. Fanusa hapsedilen insan ve virüs figürleri bulunmaktadır. Kâğıdı kaplayan bir virüs ve küçük çizilen figürlerin olduğu görülmüştür. Resmini anlatırken “Adam koronavirüs olduğu için hapse atmışlar. Dünyayı yok etmek isteyen kocaman bir virüs var” ifadelerini kullanmıştır. Tüm bu verilere göre, çocuğun koronavirüsü çok büyük, kontrol altına alınamayan ve tehlikeli bir virüs olarak algıladığı, koronavirüse yakalananların zorlayıcı bir izolasyon süreci geçirdiği algısının oluştuğu görülmektedir.

Ç31, sekiz yaşında erkek çocuğun çizimidir. Çocuk, resmini hevesli çizdiği gözlemlenmiştir. Projektif açıdan olumsuz duyguların yansıdığı sol tarafa hastane figürü çizilmiş ve renklendirme yapılmamıştır. Hastanenin içinde iki açık kapı ve merdiven çizildiği dikkat çekmektedir. Ç31, resmini anlatırken “Hastanede yatıyor herkes. Virüsü yakalıyoruz, yeniyoruz” ifadelerini kullanmıştır. Tüm bu veriler, koronavirüsün tüm insanlığı etkilediği ancak güçlü bir sorumluluk bilinciyle virüsü yok etmek istediği, başa çıkma isteğini yansıtmaktadır.

Ç32, sekiz yaşındaki kız çocuğuna ait resimdir. Resmin geneline bakıldığında olumsuz bir atmosfer olduğu dikkati çekmektedir. Sarı, siyah, koyu mavi, kahverengi ve yeşil renkleri ağırlıklı kullanılmıştır. Çocuk aile bireylerini üzgün ve sırasıyla abisi, kendisi, babası, annesi ve diğer abisi olarak çizmiş ve babasıyla kendisini el ele çizmiştir. Resmin geneline yayılan yağmuru ifade eden çizgiler, koyu renkli bulutlar görülmektedir. Araştırmacı, aile bireylerini çizerken daha aceleci, virüsü, yağmuru ve bulutları çizerken çocuğun daha dikkatli olduğunu gözlemlemiştir. Ç32 ile görüşmede “*Herkes koronavirüs oldu. Hepimizin ellerinde virüs var. Herkes çok üzgün. Kimse gülümsemiyor.*” ifadelerini kullanmıştır. Tüm bu veriler çocuk tarafından koronavirüsün çocuğun ailesinde zorlayıcı, korkulu, kaygılı ve üzüntülü gibi duygu durumları yarattığına işaret etmektedir.

EK 2 ETİK KURUL İZİN KARARI

T.C.
SINOP ÜNİVERSİTESİ
İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU

İnsan Araştırmaları Etik Kurulu Kararları

Toplantı Tarihi	Toplantı Sayısı	Karar Sayısı
15.09.2022	6	2022/135-162

Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu Prof. Dr. Erkal ARSLANOĞLU başkanlığında 15.09.2022 tarihinde 13.00-17.00 saatleri arasında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.

KARAR NO: 2022/144

Üniversitemiz Sağlık Bilimleri Fakültesi Arş. Gör. Ezgi Nur KAÇAL'ın 23.08.2022 tarihinde Üniversitemiz İnsan Araştırmaları Etik Kuruluna online başvurusu ile ilgili görüşüldü.

Arş. Gör. Ezgi Nur KAÇAL ve Prof. Dr. Dilek YILDIZ'ın "*Çocukların resim analizi yöntemiyle Covid-19 algılarının belirlenmesi*" başlıklı çalışmaları ve çalışmalarında kullanacağı aşağıda örneği verilmiş **bir (1)** sayfalık ölçme araçlarının fikri, hukuki ve telif hakları bakımından metot ve ölçeğine ilişkin sorumluluğu başvuruçulara ait olmak üzere, "Kişisel Verilerin Korunması Kanununa" dikkat edilmesi şartıyla Üniversitemiz İnsan Araştırmaları Etik Kurulu Yönergesine uygun olduğunun kabulüne, sonucun Üniversitemiz Sağlık Bilimleri Fakültesi Arş. Gör. Ezgi Nur KAÇAL'a bildirilmesine oybirliği ile karar verildi.

ÇOCUK TANITICI BİLGİ FORMU

YAŞI:

CİNSİYET:

AİLE YAPISI: ÇEKİRDEK [] GENİŞ []

COVID-19 SENİN İÇİN NE İFADE EDİYOR?

.....

AİLENDE COVID-19 HASTALIĞINA YAKALANAN KİŞİ OLDU MU?

a) EVET

b) HAYIR

EK 3: EBEVEYN GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sayın Veli;

Çocuğunuzun katılacağı bu çalışma, “ Çocukların resim analizi yoluyla Covid-19 algılarının belirlenmesi” adıyla, Kasım- Aralık 2022 tarihleri arasında yapılacak bir araştırmaya uygulamasıdır.

Araştırmanın Hedefi: Çocuklara resim yaptırarak, resimlerini analiz edip onların Covid-19 ile ilgili algılarını belirlemek

Araştırma Uygulaması: Gözlem ve resim analizi şeklindedir.

Araştırma İl Milli Eğitim Müdürlüğü, okul yönetimi ve ders öğretmeninin de izni ile gerçekleştirilmektedir. Çocuğunuz resim çalışmasına katılıp katılmamakta özgürdür. Bu çalışmada çocuğunuz için herhangi bir risk veya istenmeyen etkiler taşımamaktadır. Çocuğunuzun çalışmaya katılımı **sizin izninize bağlıdır**. Çalışmayı reddedebilir ya da istediğiniz bir bölümünde ayrılabilirsiniz. Araştırmaya katılmama ve ayrılma durumları, çocuğunuzun okuldaki başarısı veya öğretmenleriyle ilişkilerini asla **etkilemeyecektir**.

Bu çalışmada öğrencilerin kimlik bilgileri istenmeyecektir. Cevapları ve yaptığı resimler sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir.

Uygulama, resim yapma ve resmini anlatma üzerine kuruludur. Çocuğunuzun rahatsız edecek herhangi bir aşama bulunmamaktadır. Ancak, katılım sırasında çocuğunuz kendini rahatsız hissederse çalışmayı yarıda bırakmakta özgürdür. Böyle bir durumda araştırmacıya, istemediğini söylemesi yeterli olacaktır. Resmini yaptıktan sonra anlatmamak ya ad anlatmaktan vazgeçmek çocuğunuza hiçbir sorumluluk getirmeyecektir.

Onay vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa, bizlere telefon veya e-posta ile ulaşarak soru sorabilir, sonuçlar hakkında bilgi isteyebilirsiniz. Saygılarımızla,

Araştırmacı : Arş. Gör. Ezgi Nur KAÇAL
İletişim bilgileri :

***Velisi bulunduğum sınıfı numaralı öğrencisi
.....'in yukarıda açıklanan araştırmaya katılmasına izin veriyorum.*** (Lütfen formu imzaladıktan sonra çocuğunuzla okula geri gönderiniz*).

.../.../.....
İsim-Soyisim İmza:

Veli Adı-Soyadı :
Telefon Numarası :

EK 4: ÇOCUK TANITICI BİLGİ FORMU

YAŞI:

CİNSİYET :

AİLE YAPISI : ÇEKİRDEK [] GENİŞ [].....[]DİĞER

COVID-19 SENİN İÇİN NE İFADE EDİYOR?

.....

AİLENDE COVID-19 HASTALIĞINA YAKALANAN KİŞİ OLDU MU?

a) EVET

b) HAYIR

EK 5 YARI YAPILANDIRILMIŞ ÇOCUK GÖRÜŞME FORMU**YARI YAPILANDIRILMIŞ ÇOCUK GÖRÜŞME FORMU****Çizimden önce;**

1.“Bana koronavirüsün resmini çizmeni istiyorum”

Çizimden sonra;

1. Koronavirüs senin için ne ifade ediyor?
2. Çizdiğin resmi anlatır mısın?

EK 6 SİNOP İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ İZİNİ

T.C.
SİNOP VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-25072426-605.01-63748486
Konu : Tez Çalışması İzni (Ezgi Nur KAÇAL)

17.11.2022

MÜDÜRLÜK MAKAMINA

İlgi: Sinop Üniversitesinin (Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanlığı) 11/11/2022 tarihli 140998 sayılı yazısı.

Sinop Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencisi Arş. Gör. Ezgi Nur KAÇAL'ın "Çocukların Resim Analizi Yöntemiyle Covid-19 Algılarının Belirlenmesi" başlıklı yüksek lisans tez araştırması hakkındaki ilgi yazı ve muhteviyatı Müdürlüğümüzce oluşturulan Komisyon tarafından incelenmiştir.

Yapılan incele sonrası söz konusu tez çalışmasının T.C. Anayasası, Millî Eğitim Temel Kanunu ile Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarına uygun olarak yürürlükte olan tüm yasal düzenlemelerde belirtilen esas ve amaçlara aykırılık teşkil etmeyecek şekilde, 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na uygun olarak, denetimleri okul müdürlüğünde olmak üzere gönüllülük esasına dayalı olarak uygulanması, uygulamalarda sadece yazımız ekinde gönderilen çalışmanın kullanılması ve araştırma sonucunda elde edilen raporun, basılı ve dijital ortamda Müdürlüğümüze teslim edilmesi şartı ile il geneli resmi ilkokullarda araştırmanın yürütülmesi uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

İbrahim AÇIKGÖZ
Müdür Yardımcısı

OLUR
17.11.2022

Ercan YILDIZ
Vali a.
Millî Eğitim Müdürü

EKLER:

- 1-Komisyon Tutanağı
- 2-İlgi Yazı ve Muhteviyatı

EK 7: ÇOCUK RESİMLERİ ANALİZİ UYGULAYICI SERTİFİKASI

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SERTİFİKA

Sayın EZGİ NUR KAÇAL

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen 60 Saat (Uzaktan) Çocuk Resimleri Analizi (Uygulayıcı) Sertifika programına katılmış ve yapılan sınavda başarılı olarak bu belgeyi almaya hak kazanmıştır.

Dr.Öğr. Üyesi Hasan ATSIZ
Merkez Müdürü

Belge No :2022/202554

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : 8BR0-665Z-0R2V Belge Doğrulama Adresi : <https://ebysorgu.omu.edu.tr>

EK 8 ONLINE NİTEL ARAŞTIRMA KURSU

9. ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı

Ezgi Nur KAÇAL

Eğitimi

2021-Halen

Sağlık Bilimleri Üniversitesi/Gülhane
Sağlık Bilimleri Enstitüsü/ Çocuk
Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Tezli
Yüksek Lisans Programı

2014-2018

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane
Hemşirelik Yüksek Okulu

2010-2014

Sinop Anadolu Öğretmen Lisesi

Ünvanları

2019-2022

Hemşire
Araştırma Görevlisi

2022-Halen

Mesleki Deneyimleri

2019-2020

Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Yenidoğan Yoğun Bakım Ünitesi Düzey
3-Hemşire

2020-2022

Sinop Atatürk Devlet Hastanesi Dahili
Yoğun Bakım Ünitesi-Hemşire

2022- Halen

Sinop Üniversitesi Sağlık Bilimleri
Fakültesi-Hemşirelik Bölümü-Araştırma
Görevlisi

Üye Olduğu Bilimsel Kuruluşlar

Çocuk Hemşireleri Derneği- 2022

Bilimsel İlgi Alanları

Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları
Hemşireliği

Çocuk Resimleri Analizi

Diğer Bilgiler

Dünya Çocuk Hakları Sempozyumu

OMÜ Samnet Akademi Çocuk Resimleri Analizi Kursu Sertifika Programı

Temel SPSS Kursu-Eylül 2021

16-18 Mayıs 2022 1.Uluslararası Çocuk Sempozyumu “Disiplinlerarası Perspektifte
Çocuk”/SİNOP

20 Mayıs 2022 Online Çocuk Acil Hemşireliği Kursu

12-16 Eylül 2022 Pediatri Günleri

3. Uluslararası Akdeniz Pediatri Hemşireliği Kongresi 12-15 Ekim 2022/JW Marriott Otel/ANKARA

Farklı Ortamlarda Büyüyen Çocuk Webinarı 2 Aralık 2022

14-15 Ocak 2023 Pediatrik Onkoloji Hemşireliği Kursu /İSTANBUL

Online Nitel Araştırma Kursu/2 - 3 - 4 - 5 Şubat 2023

Depremin Çocuk Ruh Sağlığına Etkileri ve Baş Etme Yöntemleri 23 Şubat 2023/Webinar

Çocuk Yoğun Bakım Hemşireliği Kursu/29 Nisan 2023/Online

22-24 Mayıs Pediatrik Palyatif Bakım Kursu/Online/SANERC

